

๑๐๑. ปราภฏการณัแห่งธรรมทั้งปวง

The Phenomena of All True Dhamma

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญขอบทความ

ในคำกล่าวที่เป็นพุทธคติอย่างหนึ่ง ที่ผู้เป็นพุทธบริษัททั้งหลาย ไม่ควรละเลย คือ “**ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต**” ปัญญาที่เห็น “**ปราภฏการณัแห่งธรรมทั้งปวง**” จึงเรียกว่า “**ปัญญาเห็นธรรม-ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักขุ**” [ธัมมัญญูติญาณ = อิทูปัจจยตา ปฏิจสมุปบาท] จนสามารถบรรลุถึง (๑) “**ทิพพจักขุ-ตาทิพย์**” คือ ญาณอันเห็นหมู่สัตว์ผู้เป็นไปต่างๆ กัน ด้วยอำนาจกรรม กับ (๒) “**ปัญญาจักขุ-ตาปัญญา**” คือ ทรงประกอบด้วยพระปัญญาคุณยิ่งใหญ่ เป็นเหตุให้สามารถตรัสรู้ “**อริยสัจจธรรม**” เป็นต้น อันเกิดจากการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน [“**ยถาภูตญาณทัสสนะ**” (ข้อ ๑๕ ในมหาวิปัสสนา ๑๘ ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา-นิพพิทานุปัสสนา-วิราคานุปัสสนา-นิโรธานุปัสสนา-ปฏินิสัคคานุปัสสนา-ขยานุปัสสนา-วานานุปัสสนา-วิปริณามานุปัสสนา –อนิมิตตานุปัสสนา-อัปปณิหิตานุปัสสนา-สุญญตานุปัสสนา-อริปัญญาธรรมวิปัสสนา-ยถาภูตญาณทัสสนะ-อาทินวานุปัสสนา-ปฏิสังขานุปัสสนา-วิวิฏฐานานุปัสสนา) คือ ความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง ทำให้ถึงอุปาทะแห่ง “**จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิขา-แสงสว่าง**”] ฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนานั้น จึงมุ่งเน้นความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริง [กฎธรรมชาติ] อันจะกลายเป็นปัญญาแตกฉานในธรรมทั้งปวง ที่เรียกว่า “**ปฏิสัมภิตา ๔**” (ข้อ ๖ ในปัญญา ๑๐ ซึ่งพัฒนามาจากกอนุปัสสนา ๗ ได้แก่ **ขวนปัญญา-นิพเพธิกปัญญา-มหาปัญญา-ติกขปัญญา-วิบูลปัญญา-กัมภีรปัญญา-อัสสามันตปัญญา-ปฏิสัมภิตา ๔-ปุณฺณปัญญา-หาสปัญญา**) ตามขั้นตอนนี้ หมายถึง “**ปฏิสัมภิตูปัตตะ**” (ข้อ ๕ ในอรหันต์ ๕: ท่านผู้ใดจักอุปปฏิสัมภิตาญาณ) ซึ่งจะเป็นเรื่อง “**ปัญญา**” [ความรู้] กับ “**สภาวะธรรม**” [ธรรมทั้งปวง] แต่อย่างไรก็ตาม การได้มาซึ่ง “**ปัญญาญาณ**” ทั้งหลายนั้น เรียกว่า “**ภาวนามยปัญญา**” ก็ต้องอาศัย “**พลังอำนาจแห่งจตุตถมานกุตลจิต**” ที่ประกอบด้วยองค์มาน ๒ ได้แก่ (๑) **อุเบกขา** [ความเป็นกลางในอารมณ์เพราะมีปัญญารอบรู้] กับ (๒) **เอกัคคตาแห่งสมาธิ** [ภาวะจิตอันสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากนิวรณ์ ที่เพ่งอารมณ์เดียวอย่างแน่วแน่ = **อัปปนาสมาธิ**] ซึ่งทำให้ “**จตุตถมาน**” อันสหรัคด้วย “**อภิปัญญา ๕**” กับ “**ญาณ ๒**” อันเป็นกำลังสำคัญในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานให้เกิดปัญญาญาณต่างๆ ข้างต้นนั้น ได้แก่ (๑) “**อิทธิวิธิ-อิทธิวิธญาณ**” คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ (๒) “**ทิพพโสถ-ทิพพโสถญาณ**” คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ (๓) “**เจโตปริยญาณ**” คือ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) “**ปุพเพนิวาสานุสสติ-ปุพเพนิวาสญาณ**” คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ (๕) “**ทิพพจักขุ-ทิพพจักขุญาณ**” คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ (๖) “**ยถากัมมูปคตญาณ-อตีตังสญาณ**” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต และสาวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้ และ (๗) “**อนาคตังสญาณ**” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต และหยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้ แล้วก็อย่าลืมนึกว่า: “**ธรรมทั้งหลาย เป็นอนัตตตา**” [มันไม่มีอะไรจริงๆ แล้วใครต้องคิดเช่นนี้] ด้วยประการฉะนี้.

บทความที่ ๑๐๑ ประจำปี ๒๕๕๘ – ปรากฎการณ์แห่งธรรมทั้งปวง

ในความหมายของคำว่า “ผู้รู้แจ้งโลก: โลกวิทู” (ข้อ ๕ ในพุทธคุณ ๘) หมายถึง ผู้รู้แจ้งสภาวะอันเป็นคติธรรมคาแห่งโลก คือ “สังขารทั้งหลาย” [สังขารนิมิต] ดังเช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงหยั่งทราบ อหยาตยสันดานแห่งสัตว์โลกทั้งปวง ผู้เป็นไปตาม “อำนาจแห่งคติธรรมคา: สังขตธรรม” [อริยสัจจ์ ๔–อัทธา ๓–อิทัปปัจจยตา] โดยต้องแท้ เป็นเหตุให้ทรงดำเนินพระองค์เป็นอิสระ [วิราคะ] พ้นจากอำนาจครอบงำแห่งคติธรรมคา [นิโรธะ] นั้น และ ทรงเป็น “**สภาวะที่พึงแห่งสัตว์ทั้งหลาย**” ผู้ยังจมอยู่ในกระแสโลกได้ ให้พิจารณาถัดตามพระพุทธศาสนาของคำว่า “สัตว์” [Beings: ผู้เกี่ยวข้องด้วยความยึดมั่นในกระแสโลก = พวกกิเลสหนา] เพื่อไม่ให้เข้าใจผิดในการศึกษาพระธรรม ดังนี้

“สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่ได้ทำบุญไว้ ถูกค้นหาใคร่ครวญ ย่อมเดือดร้อน เพราะทุกข์ในการไม่ได้สิ่งที่ตนปรารถนา พระสัพพัญญูพุทธเจ้าผู้เช่นเรา ตัดรากหรือที่โคนของต้นหานั้นดำรงอยู่ พึ่งเที่ยวแสวงหาน้ำ หรือแสวงหาปัจจัยอื่น เพื่อเหตุอะไร ก็เพราะเหตุอะไร” (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม ๑ ภาค ๓ - หน้าที่ 701 FILE 44)

คำว่า “อภินิวะสะ” หมายถึง ความยึดมั่น นั่นคือ “**คันถะกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด**” ดังผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า:–

ความพอใจ ความกำหนัด ความเพติดเพติน ความอยาก ความเข้าไปถือมั่น ความเข้าไปยึดถือใน “**รูปอันเป็นที่มานอนเนื่องแห่งอภินิวะสะ**” อย่างมั่นคงแห่งจิต บุคคลมาเกี่ยวข้องอยู่ในความพอใจเป็นต้นนั้น เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า “**สัตว์**” คำว่า “**สัตว์**” เป็นชื่อของ “**ผู้เกี่ยวข้อง**” เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า “**เป็นผู้ข้องอยู่ในถ้ำ**” (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม ๕ ภาค ๑ - หน้าที่ 188 FILE 65)

นรชนเป็นผู้ข้องอยู่ในถ้ำ เป็นผู้อันกิเลสมาก ปิดบังไว้แล้ว **นรชนเมื่อตั้งอยู่ ก็ยังลงในที่หลง** นรชนเช่นนั้นย่อมอยู่ไกลจากวิเวก ก็เพราะกามทั้งหลายในโลก ไม่เป็นของอันนรชนละได้ โดยง่าย (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม ๕ ภาค ๑ – หน้าที่ 187 FILE 65)

อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณาอรรถนัยของ คำว่า “**นรชนเป็นผู้ข้องอยู่ในถ้ำ**” ซึ่งเกี่ยวข้องกับ คำว่า “**ความยึดมั่น–หลงใหล**” อันเป็นเหตุนำมาซึ่ง ความไม่รู้แจ้งรู้จริงโดยวิปริต “**อวิชชา–โมหะ**” [Ignorance–Delusion = อวิชชาสังโยชน์–ทิฏฐิสังโยชน์: **ไม่รู้แล้วยังคิดผิด**] หรือ “**อัญญาณ: ความไม่รู้**” [Nescience] ใน อริยสัจจ์ ๔ กาลทั้ง ๓ และ อิทัปปัจจยตา–ปฏิจสมุปบาท ๑๒ [อวิชชา ๔–อวิชชา ๘] ดังนี้

ว่าด้วย นรชนเป็นผู้ขังอยู่ในถ้ำ

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม ๕ ภาค ๑ – หน้าที่ 187–191 FILE 65)

[๓๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า:-

“**นรชนเป็นผู้ขังอยู่ในถ้ำ**” เป็นผู้อันกิเลสมากปิดบังไว้แล้ว “**นรชนเมื่อตั้งอยู่ ก็หยั่งลงในที่หลง**” นรชนเช่นนั้นย่อมอยู่ไกลจากวิเวก ก็เพราะกามทั้งหลายในโลก ไม่เป็นของอันนรชนจะได้โดยง่าย

[๓๑] คำว่า “**นรชนเป็นผู้ขังอยู่ในถ้ำ**” เป็นผู้อันกิเลสมากปิดบังไว้แล้ว มีความว่า คำว่า “**เป็นผู้ขัง**” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ก่อน ก็แต่ว่า “**ถ้ำ**” ควรกล่าวก่อน “**กาย**” เรียกว่า “**ถ้ำ**” คำว่า “**กาย**” ก็ดี **ถ้ำ** ก็ดี “**ร่างกาย**” ก็ดี “**ร่างกายของตน**” ก็ดี “**เรือ**” ก็ดี “**รถ**” ก็ดี “**ธง**” ก็ดี “**จอมปลวก**” ก็ดี “**รัง**” ก็ดี “**เมือง**” ก็ดี “**กระท่อม**” ก็ดี “**ฝั่**” ก็ดี [โรคไฟดาษ] “**หม้อ**” ก็ดี เหล่านี้เป็นชื่อของ “**กาย**”

คำว่า “**เป็นผู้ขังอยู่ในถ้ำ**” คือ ขัง เกี่ยวข้อง ข้องทั่วไป ติดอยู่ พันอยู่ เกี่ยวพันอยู่ในถ้ำ เหมือนสิ่งของที่ขัง เกี่ยวข้อง ข้องทั่วไป ติดอยู่ พันอยู่ เกี่ยวพันอยู่ที่ตะปู ซึ่งคอกติดไว้ที่ฝาหรือที่ไม้ขอ ฉะนั้น

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า:- ความพอใจ ความกำหนด ความเพติดเพลิน ความอยาก ความเข้าไปถือมั่น ความเข้าไปยึดถือในรูป อันเป็น “**ที่มานอนเนื่องแห่งภินิเวส**” [อัตตภินิเวส ถอนโดยอนัตตานุปัสสนา] อย่างมั่นคงแห่งจิต บุคคลมาเกี่ยวข้องอยู่ในความพอใจเป็นต้นนั้น เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า “**สัตว์**” คำว่า **สัตว์** เป็นชื่อของ “**ผู้เกี่ยวข้อง**” เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า “**เป็นผู้ขังอยู่ในถ้ำ**”

คำว่า “**ผู้อันกิเลสมากปิดบังไว้แล้ว**” คือ ผู้อันกิเลสเป็นอันมากปิดบังไว้แล้ว [อุปกิเลส ๑๖] นั่นคือ (๑) ความกำหนด = **อภิขณวิสมโลภะ**-คิดเพ่งเล็งอยากได้โลกไม่สมควร (๒) ความขัดเคืองเพราะหลง = **พยาบาท**-คิดร้ายเขา (๓) ความโกรธ = **โกรธะ**-ความโกรธ (๔) ความผูกโกรธ = **อุปนาหะ**-ความผูกโกรธ (๕) ความลบหลู่ = **มักขะ**-ความลบหลู่คุณความดีของผู้อื่น (๖) ความดีเสมอ = **ปลาสะ**-ยกตัวเทียมท่าน (๗) ความริษยา = **อิสสา**-ความริษยา (๘) ความตระหนี่ = **มัจฉริยะ**-ความตระหนี่ (๙) ความหลง = **มายา**-มารยา (๑๐) ความโอ้อวด = **สาถยยะ**-ความโอ้อวดหลอกเขา (๑๑) ความดี = **อัมภะ**-ความหัวดีคือกระด้าง (๑๒) ความแข่งดี = **สารัมภะ**-ไม่ยอมลดละมุ่งแต่จะเอาชนะกัน (๑๓) ความถือตน = **มานะ**-ความถือตัวทะนงตน (๑๔) ความดูหมิ่น = **อติมานะ**-ความถือตัวว่ายิ่งกว่าเขา (๑๕) ความมัวเมา = **มทะ**-ความมัวเมา (๑๖) ความประมาท = **ปมาทะ**-ความประมาทละเลยเดินเลื้อยปิดบังไว้แล้ว อันกิเลสทั้งปวง อันทุจริตทั้งปวง อันความกระวนกระวายทั้งปวง อันความเร่าร้อนทั้งปวง อันความเดือดร้อนทั้งปวง อันอกิสังขารคืออกุศลธรรมทั้งปวง **บังไว้คลุมไว้-หุ้มห่อไว้-ปิดไว้-ปิดบังไว้-ปกปิดไว้-ปกคลุมไว้-ครอบงำไว้แล้ว** เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “**เป็นผู้ขังอยู่ในถ้ำ เป็นผู้อันกิเลสมากปิดบังไว้แล้ว**”

[๑๒] คำว่า “**นรชนเมื่อตั้งอยู่ ก็ยังลงในที่หลง**” มีความว่า: [มนสิการในนิวรรณ์ ๕ และ อนุสัย ๗]

คำว่า “**นรชนเมื่อตั้งอยู่**” คือ “**นรชน**” เมื่อตั้งอยู่ (๑) ก็เป็นผู้กำหนด = **กามฉันทะ**–ความพอใจในกาม
ย่อมตั้งอยู่ด้วยสามารถแห่งความกำหนด [กามราคะ] (๒) เป็นผู้ขัดเคือง = **พยาบาท**–ความขัดเคือง
แค้นใจ ย่อมตั้งอยู่ด้วยสามารถแห่งความขัดเคือง [ปฏิฆะ–โทสะ] (๓) เป็นผู้หลง = **ถีนมิทธะ**–ความ
หดหู่และเชื่องซึม ย่อมตั้งอยู่ด้วยสามารถแห่งความหลง [อวิชา–โมหะ] (๔) เป็นผู้ผูกพัน ย่อมตั้งอยู่
ด้วยสามารถแห่งความถืมนั่น [มานะ–อติมานะ] (๕) เป็นผู้ยึดถือ [อกินิเวสะ] ย่อมตั้งอยู่ด้วยสามารถ
แห่งความเห็น [ทิฏฐิ–ทิฏฐิสังโยชน์–ภวราคะ] (๖) เป็นผู้ฟุ้งซ่าน = **อุทธัจจกุกกุกจะ**–ความฟุ้งซ่านและ
ร้อนใจ ย่อมตั้งอยู่ด้วยสามารถแห่งความฟุ้งซ่าน (๗) เป็นผู้ไม่แน่นอน = **วิจิกิจฉา**–ความลังเลสงสัย
ย่อมตั้งอยู่ด้วยสามารถแห่งความสงสัย (๘) เป็นผู้ถึงความมั่นคง [ถาวรียปปตฺโต = ยินดี เพลิดเพลิน
ไม่หวั่นไหว ไม่คลอนแคลน ไม่โยกย้ายอีก เช่น “**ชนปทตถาวรียปปตฺโต**” คือ ผู้ถึงความเป็นผู้มั่นคง
ในชนบท แต่ไม่ใช่ธรรมดาว่า “**ถโร**” = เป็นผู้ถึงความมั่นคง หรือ “**ถารุญญ**” = ความเป็นผู้ถึงความ
มั่นคง เพราะเป็นผู้ยาวนาน] ย่อมตั้งอยู่ด้วยสามารถแห่งกิเลสที่นอนเนื่อง [อนุสัย ๗–สังโยชน์ ๗]
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “**นรชนเมื่อตั้งอยู่**” แม้ด้วยประการอย่างนี้

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า:- [มนสิการในอายตนะ ๑๒ = อัมมัตติกายตนะ หรือ อายตนะ
ภายใน ๖–พาหิรายตนะ หรือ อายตนะภายนอก ๖]

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย (๑) “**รูปที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุ**” ที่นำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ประกอบด้วย
กาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด มีอยู่ หากว่าภิกษุเพลิดเพลินชมเชย ยึดถือรูปนั้น ตั้งอยู่ ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย (๒) “**เสียงที่พึงรู้แจ้งด้วยโสต**” ที่นำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ประกอบด้วยกาม เป็น
ที่ตั้งแห่งความกำหนด มีอยู่ หากว่าภิกษุเพลิดเพลินชมเชย ยึดถือเสียงนั้น ตั้งอยู่ (๓) “**กลิ่นที่พึงรู้แจ้ง
ด้วยฆานะ**” ที่นำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด มีอยู่
หากว่าภิกษุเพลิดเพลินชมเชย ยึดถือกลิ่นนั้น ตั้งอยู่ (๔) “**รสที่พึงรู้แจ้งด้วยชีวา**” ที่นำปรารภนา นำ
ใคร่ นำพอใจ นำรัก ประกอบ ด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด มีอยู่ หากว่าภิกษุเพลิดเพลินชมเชย
ยึดถือรสนั้น ตั้งอยู่ (๕) “**โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งด้วยกาย**” ที่นำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก
ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด มีอยู่ หากว่าภิกษุเพลิดเพลินชมเชยยึดถือโผฏฐัพพะนั้น
ตั้งอยู่ (๖) “**ธรรมที่พึงรู้แจ้งด้วยมโน**” ที่นำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ประกอบด้วยกาม เป็น
ที่ตั้งแห่งความกำหนด มีอยู่ หากภิกษุเพลิดเพลินชมเชยยึดถือธรรมนั้น ตั้งอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
“**นรชนเมื่อตั้งอยู่**” แม้ด้วยประการอย่างนี้

สมเด็จพระสังฆราชเจ้าคณะภาคเจ้าคณะสงฆ์ว่า:- [มนสิการในชั้น ๕]

ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย (๑) “**วิญญูณที่เข้าถึงรูป**” เมื่อตั้งอยู่ ย่อมมีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้ง ช่องเสพความเพลิดเพลิด ตั้งอยู่ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปพลูลย์ ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย (๒) “**วิญญูณที่เข้าถึงเวทนา**” เมื่อตั้งอยู่ ย่อมมีเวทนา เป็นอารมณ์ มีเวทนา เป็นที่ตั้ง ช่องเสพความเพลิดเพลิด ตั้งอยู่ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปพลูลย์ (๓) “**วิญญูณที่เข้าถึงสัญญา**” เมื่อตั้งอยู่ ย่อมมีสัญญาเป็นอารมณ์ มีสัญญาเป็นที่ตั้ง ช่องเสพความเพลิดเพลิด ตั้งอยู่ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปพลูลย์ หรือ (๔) “**วิญญูณที่เข้าถึงสังขาร**” เมื่อตั้งอยู่ ย่อมมีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้ง ช่องเสพความเพลิดเพลิด ตั้งอยู่ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไปพลูลย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “**นรชนเมื่อตั้งอยู่**” แม้ด้วยประการอย่างนี้

สมเด็จพระสังฆราชเจ้าคณะภาคเจ้าคณะสงฆ์ว่า:- [มนสิการในอาหาร ๔]

ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย (๑) ถ้าว่าความกำหนด ความเพลิดเพลิด ความอยาก มีอยู่ใน “**กวมิงการอาหาร**” [มนสิการนามรูปโดยปฏิจสมุปบาท ๑๒ = **อนุโลมปฏิจสมุปบาท**] วิญญูณก็ตั้งอยู่งอกงามในที่นั้น วิญญูณตั้งอยู่งอกงามในที่ใด ความหยั่งลงแห่งนามรูปก็มีอยู่ในที่นั้น ความหยั่งลงแห่งนามรูปมีในที่ใด ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายก็มีอยู่ในที่นั้น ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายมีอยู่ในที่ใด ความเกิดในภพใหญ่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น ความเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด ชาติ ชรา มรณะต่อไปก็มีอยู่ในที่นั้น ชาติ ชรา มรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ที่นั้นมีความ โสก มีความหม่นหมอง มีความคับแคบ [โสกะ-ปริเทวะ-ทุกซ์-โทมนัส-อุปายาส = **สังกิเลสทั้งหลาย**]

ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย (๒) ถ้าว่าความกำหนด ความเพลิดเพลิด ความอยากมีอยู่ใน “**ผัสสาหาร**” วิญญูณก็ตั้งอยู่งอกงามในที่นั้น วิญญูณตั้งอยู่งอกงามในที่ใด ความหยั่งลงแห่งนามรูปก็มีอยู่ในที่นั้น ความหยั่งลงแห่งนามรูปมีในที่ใด ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายก็มีอยู่ในที่นั้น ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายมีอยู่ในที่ใด ความเกิดในภพใหญ่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น ความเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด ชาติ ชรา มรณะต่อไปก็มีอยู่ในที่นั้น ชาติ ชรามรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ที่นั้นมีความ โสก มีความหม่นหมอง มีความคับแคบ

ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย (๓) ถ้าว่าความกำหนด ความเพลิดเพลิด ความอยากมีอยู่ใน “**มโนสัญเจตนาหาร**” วิญญูณก็ตั้งอยู่งอกงามในที่นั้น วิญญูณตั้งอยู่งอกงามในที่ใด ความหยั่งลงแห่งนามรูปก็มีอยู่ในที่นั้น ความหยั่งลงแห่งนามรูปมีในที่ใด ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายก็มีอยู่ในที่นั้น ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายมีอยู่ในที่ใด ความเกิดในภพใหญ่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น ความเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด ชาติ ชรา มรณะต่อไปก็มีอยู่ในที่นั้น ชาติ ชรา มรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ที่นั้นมีความ โสก มีความหม่นหมอง มีความคับแคบ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย (๔) ถ้าว่าความกำหนด ความเพติดเพติน ความอยากมีอยู่ใน “**วิญญูณามหาร**” วิญญูณกัตั้งอยู่อกงามในที่นั้น วิญญูณตั้งอยู่อกงามในที่ใด ความหยั่งลงแห่งนามรูปก็มีอยู่ในที่นั้น ความหยั่งลงแห่งนามรูปมีอยู่ในที่ใด ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายก็มีอยู่ในที่นั้น ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายมีอยู่ในที่ใด ความเกิดในภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น ความเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด ขาคี ชรามรณะต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น ขาคี ชรามรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ที่นั้นมีความโสภ มีความหม่นหมอง มีความคับแคบ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า “**นรชนเมื่อตั้งอยู่**” แม้ด้วยประการอย่างนี้

คำว่า “**หยั่งลงในที่หลง**” มีความว่า “**กามคุณ ๕**” คือ (๑) “**รูปที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุ**” ที่นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด (๒) “**สิ่งที่พึงรู้แจ้งด้วยโสต**” ที่นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด (๓) “**กลิ่นที่พึงรู้แจ้งด้วยฆนะ**” ที่นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด (๔) “**รสที่พึงรู้แจ้งด้วยชีวหา**” ที่นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด (๕) “**โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งด้วยกาย**” ที่นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า:— “**ที่หลง**” เพราะเหตุไร “**กามคุณ ๕**” พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า:— “**ที่หลง**” เพราะเหตุว่า เทวดาและมนุษย์ โดยมากย่อมหลง หลงพร้อม หลงเสมอ “**เป็นผู้หลง เป็นผู้หลงพร้อม เป็นผู้หลงเสมอ ใน กามคุณ ๕**” เป็นผู้อันอวิชาทำให้ตาบอด หูม่อไว้ ปิดไว้ ปิดบังไว้ ปกปิดไว้ ปกคลุมไว้ ครอบงำแล้ว เพราะเหตุนั้น “**กามคุณ ๕**” พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า:— “**ที่หลง**” คำว่า “**หยั่งลงในที่หลง**” คือ หยั่งลง ก้าวลง หมกมุ่น จมลงในที่หลง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “**นรชนเมื่อตั้งอยู่ก็หยั่งลงในที่หลง**”

จบ นรชนเป็นผู้ซึ่งอยู่ในถ้ำ -----

หมายเหตุ: การอ่านเนื้อหาในพระไตรปิฎกซ้ำๆ หลายรอบ แล้วไตร่ตรองพิจารณาซ้ำๆ อย่างรอบคอบนั้น จะทำให้เกิดปัญญาอย่างอัศจรรย์ ให้อ่านอย่างมีความศรัทธาเลื่อมใสจริงๆ กุศลानิสงสัยย่อมเกิดขึ้นกับตน เพราะพระไตรปิฎกได้รับการสังคายนาโดยคณะพระอริยสงฆ์จำนวนมากมายกเกือบ ๒,๖๐๐ ปี มาแล้ว จึงเป็นคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานในทางปฏิบัติธรรม ไม่ให้ออกนอกกลุ่มนอกรทาง ไปคิดสร้างนิกายศาสนาใหม่ขึ้นอีก เป็นเหตุนำไปสู่ “**ศาสดาเจ้าปลอม**” [คือ **คงเป็นบ้าไปแล้ว** เพราะโอ้อวดบุญหนาศักดิ์ใหญ่คับวัดคับสำนัก ต้องการสาวกจำนวนมากมาสนับสนุนฐานกำลัง] ถ้าศึกษาไม่รู้เรื่อง ก็ให้ใช้พจนานุกรมศาสนาเป็นคู่มือค้นหาคำนิยามศัพท์บัญญัติ [Terminology] ที่ถูกต้อง และควรมีกัลยาณบุุณชนหรือพระอริยสงฆ์เป็นที่ปรึกษา เพื่อป้องกันความพินเพื่อน สับสน หรือเกิดอวิชาและอติ ไปสู่มีจฉาทิฎฐิหรือทิฎฐิวินิบัติ

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมศึกษาถึงอภิสถรรพขันธ์นั้น แล้วเกิดความอึดเอิบใจ ความปลื้มใจ ศึกษาคั่นคว้าแล้ว ไม่เบื่อหน่าย มีแต่ศรัทธาและฉันทะแรงกล้า ที่จะปรารถนาความเพียรในการศึกษา เรียกว่า “**ชมรมปีติ**” [ธรรมปีติ] หมายถึง ผู้เอิบอึดในธรรม หรือ ผู้ชื่นชมธรรม อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ที่เกิดจากการฟังและการอ่าน หรือ การศึกษาคั่นคว้า โดยเฉพาะ การวิจัยธรรม [ชมรมวิจัย] เรียกว่า “**ปรโตโมสะ**” ที่เรียกว่า “**สุตมยปัญญา**” แล้ว นำเอาองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในการต่อยอดนั้น เรียกว่า “**โยนิโสมนสิการ**” ที่เรียกว่า “**จินตามยปัญญา**” รวมความแล้ว ปัจจัยทั้ง ๒ ประการ ดังกล่าวนี้นำทำให้เกิด “**สัมมาทิฐิ**” คือ **ความเห็นชอบตามคลองธรรม** ไม่หลงทางสายกลางแห่งปัญญา คือ “**มัชฌิมาปฏิปทา**” เพราะอำนาจครอบงำกลุ่มธรรมแห่ง “**อวิชา-ตัณหา-ทิฐิ-มานะ**” ปัญญาทั้ง ๒ อย่าง ข้างต้นนั้น ย่อมกลายเป็นบาทฐานให้เกิด “**ญาณ**” [Insight = ญาณทัสสนะ] ได้ [จินตามยญาณ-สุตมยญาณ] ที่เรียกว่า “**ภาวนามยปัญญา**” อันเป็นปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา หรือมนสิการกรรมฐาน ที่เจริญมากๆ ทำบ่อยๆ อย่างสืบเนื่อง ให้สมบุรณ์บริบูรณ์ เจริญออกงาม ไพบูลย์ยิ่ง ฉะนั้น คำว่า “**สัมมาทิฐิ**” จึงเป็นปทัชฐานสำคัญในการปฏิบัติธรรม [นั่งสมาธิ] ที่จะเกื้อกูลสนับสนุนอริยมรรค โดยต้องอาศัยปัจจัยในหลักธรรม “**บุพนิมิตแห่งมรรค ๗**” ดังนี้

“**บุพนิมิตแห่งมรรค ๗**” หมายถึง **ธรรมที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้าว่า มรรคมืองค์ ๘ ประการอันประเสริฐจะเกิดขึ้นแก่ผู้นั้น** อุปมา: **คุณแสงอรุณเป็นบุพนิมิตของการที่ดวงอาทิตย์จะอุทัย ๑ แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดี ๑ รุ่งอรุณของการศึกษา ๑ ฉะนั้น เมื่อใดธรรมที่เป็นสัญญาณบุพนิมิต ๗ ประการนี้** เมื่ออย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในบุคคลแล้ว เมื่อนั้นย่อมเป็นอันหวังได้ว่าเขาจักเจริญ พัฒนา ทำให้มาก ซึ่งมรรคมืองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ คือ จักดำเนินก้าวไปใน “**มัชฌิมาปฏิปทา**” ได้แก่

- (๑) “**กัลยาณมิตรตตา**” คือ ความมีกัลยาณมิตร มีมิตรดี คบหาคนที่เป็แหล่งแห่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
- (๒) “**ศีลสัมปทา**” คือ ความถึงพร้อมด้วยศีล การทำศีลให้ถึงพร้อม ตั้งตนอยู่ในวินัยและมีความประพฤติทั่วไปดีงาม
- (๓) “**ฉันทสัมปทา**” คือ ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ การทำฉันทะให้ถึงพร้อม ความใฝ่ใจอยากจะทำกิจการที่และสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องให้ดีงาม ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
- (๔) “**อตตสัมปทา**” คือ ความถึงพร้อมด้วยตนที่ฝึกดีแล้ว การทำตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้ที่พัฒนาแล้วโดยสมบูรณ์ เรียกว่า “**ภาวิต ๔**” [คุณชาติแห่งพระอรหันต์] ทั้งด้าน **ภาวิตกาย-ภาวิตศีล-ภาวิตจิต-และ-ภาวิตปัญญา** [ที่จะเป็น “**ภาวิตตต**” คือผู้มีตนอันได้พัฒนาแล้ว]
- (๕) “**ทิฐิสัมปทา**” คือ ความถึงพร้อมด้วยทิฐิ การทำทิฐิให้ถึงพร้อม การตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ถูกต้องดีงามมีเหตุผล เช่น ถือหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัย
- (๖) “**อัปมาทสัมปทา**” คือ ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท การทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม
- (๗) “**โยนิโสมนสิการสัมปทา**” คือ ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ การทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม ความฉลาดคิดแยกคายให้เห็นความจริงและหาประโยชน์ได้

ฉะนั้น การจะเป็นผู้มีดวงตาเห็นธรรม คือ “ธรรมจักษุ” ได้ นั้น จึงไม่ใช่เรื่องง่ายอันเป็นสามัญในหมู่ปุถุชนทั่วไป แยกขึ้นเป็นหัวข้อขึ้นในวงสนทนากัน ก็เป็นเรื่องยากมาก เพราะมีผู้เรียนรู้มาก ฟังมาก [พาหุสัจจะ] ไม่ค่อยเกิดขึ้นในวงการพระศาสนา [เนื่องจากระบบติดขัด] ไม่อยากบอกว่า “สังคมคือยวาทนา เดียวจะเป็นการประณามผู้คนผู้ด้อยยวาทนา = อภัพบุคคล [ภัพบุคคล คือ คนที่ควรบรรลุธรรมพิเศษได้]” หมายถึง ปล่อยวางกับสังคมไม่ชอบเรียนรู้ ไม่อยากมีผู้รู้ บัณฑิต นักปราชญ์ ปราชญ์มุนี เป็นมิตรแท้ “กัลยาณมิตร” [“กัลยาณมิตตตา” ธรรมเอกข้อนี้สำคัญนัก แปลว่า “อย่าคบคนชั่วเป็นมิตร”] ในทางกลับกัน ถ้าตนเองมีความรู้ดีกว่าคนอื่น ก็ควรแบ่งปันให้กับคนรอบข้าง จะไม่ต้องทนอยู่กับพวกคนโง่มาๆ ปวดกระบาล ปวดคมโน กันเปล่าๆ ยังเป็นการเสริมสิริมงคลให้กับตนและตระกูล เพราะเป็นการเสียสละ การให้ที่มีคุณใหญ่แฝงอยู่ เรียกว่า “ธรรมทาน” [ดีกว่าการให้สิ่งของ เงินทอง มีแต่จะเพิ่มพูนกิเลสในตัวผู้รับ] ก็ให้ท่านทั้งหลาย ได้พิจารณาหัวข้อธรรมสำคัญใน “พุทธกิจประจำวัน ๕” ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย เพื่อใช้เป็นตัวอย่างที่ดี ในการไม่สันโดษในการทำความดี หรือในการประกอบ “กุศลกรรม” [“ปญญาภิสังขาร” ข้อ ๑ ในอภิสังขาร ๓] อันนำตนสู่ปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยพ้นจากทุกข้ออย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด ที่เรียกว่า “ชาคริยานุโยค” (ข้อ ๓ ในอภินิหารกปฏิบัติ ๓: ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ได้แก่ อินทริยสังวร-โภชนมัตตัญญุตตา-ชาคริยานุโยค) หมายถึง การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นนอน นั่นคือ ขยันหมั่นเพียร ตั้งตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป ดังนี้

“พุทธกิจประจำวัน ๕” หมายถึง พุทธกิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเป็นประจำในแต่ละวันมี ๕ อย่าง ได้แก่

๑. “ปุพฺพพฺพฺเพ ปิณฺฑปาตญฺจ” คือ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต
๒. “สายญฺเห ชมฺมเทศนํ” คือ เวลาเย็นทรงแสดงธรรม
๓. “ปโทเส ภิกฺขุโถวาทํ” คือ เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ
๔. “อทุตฺตรตฺเต เทวปญฺหนํ” คือ เทียงคี่นทรงตอบปัญหาท้าวดา
๕. “ปจฺจุตฺเสว คเต กาลे ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ” คือ จวนสว่างทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่

[สรุปท้ายว่า “เอเต ปญฺจวิเช กิจฺเจ วิโสเชติ มุนิปฺปฺกโว” แปลว่า “พระพุทธเจ้าองค์พระมุนีผู้ประเสริฐทรงยังกิจ ๕ ประการนี้ให้หมดจด”]

อย่างไรก็ตาม “ปรากฏการณ์” [Phenomena] ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ที่มีอยู่ภายในตนเป็นเบื้องต้น และที่มีอยู่ภายนอกตนเป็นเบื้องหน้า ซึ่งหมายถึง คำว่า “ธรรม” [Dhamma] ดังนิยามต่อไปนี้

“ธรรม” หมายถึง “สภาวธรรม-ปรมัตถะ-ปรมัตถ์-ปรมัตถสัจจะ” [Absolute Truths] อันเป็นความหมายสูงสุดโดยนัยแห่ง “อรรถบัญญัติ” [Terms] ซึ่งความหมายทั้งหมดนี้ จะประมวลรวมลงที่ คำว่า “จันท์ ๕” ที่เป็นทั้ง “สังขตธรรม” และ “อสังขตธรรม” [นิพพาน] ได้แก่

- (๑) **สภาพตามจริง** [States] – ธรรมคา-ธรรมชาติ-สภาวธรรม-สัจจธรรม-ความจริง
- (๒) **เหตุปัจจัย** [Conditions] – ต้นเหตุ-ปัจจัย-องค์ประกอบ
- (๓) **สรรพสิ่ง** [Realities] – ปรากฏการณ์-ธรรมารมณ์-สิ่งที่ใจคิด-ความนึกคิด
- (๔) **คุณธรรม** [Virtues] – ความดี-ความถูกต้อง-ความประพฤติชอบ
- (๕) **ความรู้** [Knowledge] – เทคโนโลยี-หลักการ-ทฤษฎี-กฎ-ระเบียบ-แบบแผน-ธรรมเนียม
- (๖) **ค่านิยม** [Values] – ความถูกต้อง-ความยุติธรรม-คุณธรรม-จริยธรรม-ปรัชญา-วิถีชีวิต-หน้าที่
- (๗) **พระธรรม** [Doctrines] – พระสัทธสาสน์-พระอนุสาสน์-คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น

ด้วยเหตุนี้ บุคคลผู้เข้าใจรู้แจ้งในธรรมทั้งปวง จึงได้ชื่อว่า “ผู้รู้แจ้งโลก: โลกวิทู” (ข้อ ๕ ในพุทธคุณ ๘) ดังเช่น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย อย่าลืมนะว่า พระตถาคตเจ้านั้น ดำรงด้วยฐานะสร้างสมบารมี ๑๐ ประการแห่งยุคภัทรกัปนี้ มาอย่างสมบูรณ์ยิ่ง [โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญญาปรมัตถบารมี-ทิพจักขุ-ปัญญจักขุ-พุทธจักขุ-สมันตจักขุ-สัพพัญญุตญาณ-ทศพลญาณ] ที่เรียกว่า “อุคฆฉัตตัญญุโพรสัตถ์-พระปัญญชิตพุทธเจ้า” ภูมิหลังของการพัฒนา “ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา” [ปราชญ์มุนี] ของพระองค์นั้น พระมหาบุรุษนั้น ทรงมีพระปัญญาเป็นอย่างดีและมีความเป็นเลิศ [Illuminati (อิลูมะเน'ไท) or Cognoscente (คอนยะเซน'เท)] ทั้งใน “ชาติยธรรม” และ “คติโลก” คือ “ศิลปศาสตร์” อันได้มีการเรียนการสอนกันมา ตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลจาก “คัมภีร์โลกนิติ” และ “คัมภีร์ธรรมนิติ” ดังนี้

- (๑) “**สุติ**” คือ ความรู้ทั่วไป
- (๒) “**สัมมุตติ**” คือ ความรู้กฎธรรมนิยม
- (๓) “**สังขยา**” คือ วิชาคำนวณ
- (๔) “**โยคา**” คือ การช่างการยন্ত্র
- (๕) “**นิติ**” คือ วิชาปกครอง [นิติศาสตร์ ในชมพูทวีป]
- (๖) “**วิเสติกา**” คือ ความรู้การอันให้เกิดมงคล
- (๗) “**คันธัพพา**” คือ วิชาเรื่องรำ
- (๘) “**คณิกา**” คือ วิชาบริหารร่างกาย
- (๙) “**ธนูพเพธา**” คือ วิชายิงธนู [ธนูพเพธา]

- (๑๐) “**ปฺรณฺา**” คือ วิชาบูรณะ
- (๑๑) “**ตฺกิฉฉา**” คือ วิชาบำบัดโรค [แพทยศาสตร์]
- (๑๒) “**อิตฺติหาสา**” คือ ดำนาน-ประวัติศาสตร์
- (๑๓) “**โชนฺติ**” คือ ความรู้เรื่องสิ่งส่องสว่างในท้องฟ้า [ดาราศาสตร์]
- (๑๔) “**มายา**” คือ ตำราพิชัยสงคราม
- (๑๕) “**ฉนฺทสา**” คือ วิชาประพันธ์
- (๑๖) “**เกตุ**” คือ วิชาพุด
- (๑๗) “**มนฺตา**” คือ วิชาเวทมนตร์
- (๑๘) “**สัททา**” คือ วิชาหลักภาษา-ไวยากรณ์

ด้วยเหตุนี้ ให้ผู้ปฏิบัติธรรมเปรียบหรือเทียบเคียง องค์ความรู้ระหว่างคำว่า “**ธรรม**” [Dhamma] กับ “**ศิลปศาสตร์**” [Arts] ว่ามีส่วนคล้ายคลึงและส่วนต่างกันอย่างไรร แล้วลองเปรียบเทียบหรือเทียบเคียงกับหลักสูตรการศึกษาในแต่ละระดับของสถาบันการศึกษาด้วย ว่ามีความขาดความเกินอย่างอย่างไร และทำไมคนสมัยใหม่จึงไม่เฉลียวฉลาดมากพอกับคนสังคมสมัยอื่นๆ ทำไมภูมิปัญญาของเราจึงถูกขาดหาย ไม่ต่อเนื่องพัฒนาได้ทันกับวิทยาการใหม่ๆ [Advanced Technology] หรือพวกเราพากันไปกินดินโป่งกันในป่าอยู่ หรือศึกษาก็เรียนเฉพาะเปลือกไม้กระพี้เท่านั้น เข้าไม่ถึงแก่นไม่จริงๆ ว่าคืออะไร ไปคุยอะไรกับพวกมนุษย์โลกเผ่าอื่น ก็ไม่ค่อยรู้เรื่องกับเขา จบปริญญามาก็เหมือนปาเป้าโดนก็จบ เข้าทำนองว่า: “**ทำเล่นๆ ได้ลูกจริงๆ**” คือ เล่นไปหมดกับทุกอย่าง แม้ไปหลอกเจ้าเข้าทรง ไปบนบานศาลกล่าวไว้ ยังเบี้ยวอีก [ร่างทรงเดือดร้อน] พุดทำ คิด อย่างไม่มี “**สัจจะ-Honesty**” [คือ ความสัตย์ ความซื่อตรง ย่อลงใน “**๓ จอ**” ได้แก่ “**พุดจริง-ทำจริง-และ-จริงใจ**” ตัวที่ ๔ โผล่มา คือ “**จิงโจ้**” นั่นคือ เป็นบ้า เดินไป ไม่รู้เรื่องอะไรเลย กับ พวกชาวโลก] ส่วนใหญ่คนสมัยใหม่จึงมีอาการทรงและทรุด ไม่ทราบสาเหตุที่แท้จริง เพราะไม่มีทิศทางที่ชัดเจน อันเป็น “**ปรัชญาแห่งชีวิต**” เช่น แนวคิดที่ว่า: “**ให้เป็นผู้ให้เสียสละต่อสังคมส่วนรวม ดีกว่าเป็นผู้รอรประโยชน์จากสังคม**” [แต่ไม่ใช่บ้าหลงบุญ สนองต้นหาของผู้อยากในลาภสักการะ ทำบุญเพื่อไม่ให้ลำบากตอนไปปรโลก ไม่ใช่บุญ กลายเป็น “**โลก-โกรธ-หลง**” ไปอย่างไม่รู้ตัว จนเกิด “**อาการเสียธรรม-โง่ไม่มีสติสัมปชัญญะ**” เพราะไม่ประกอบด้วยเหตุผลและปัญญา ภาษาทางโหราศาสตร์บอกว่า: **ให้ใช้วิจรรณญาณ อายุต่ำกว่า ๑๓ ปี ควรมีผู้แนะนำด้วย** แต่ถ้าเกิน ๖๐ ปี ควรมีพยาบาลดูแล สับหรือให้คำปรึกษา หรือบริษัทประกัน โอเคด้วย] แต่อย่างไรก็ตาม ก็ควรมีเมตตาธรรมให้กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน สังคมจะได้น่าอยู่มากขึ้น ไม่ใช่ปล่อยมันไปตามยถากรรมของมัน คือ ให้มันเป็นไปตาม “**ภาวะความไร้ระเบียบ**” [Chaos Theory or Functionalism] อย่าลืมว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งเห็นจริงเรื่อง: “**สัตว์ทั้งหลายมีชีวิตสันตติ**” คือ “**การจุติและการอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรมของตน**” หรือ “**การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยสังสารทุกข์แห่งภวัจักร [สังสารจักร]**” ด้วย “**จตุปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ**” อีกนัยหนึ่ง หมายถึง พระ

ตลาคตรงู้เห็น “สภาพแห่งทุกข์” [ขั้นกำหนดทุกข์สังข์ = นามรูปปริจเฉทญาณ-ทิววิวิสุทธี หมายถึง ความหมจดแห่งทิวทิว คือ ความรู้เข้าใจมองเห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริงเป็นเหตุข่มความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด] และ “มูลเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายนั้น” [ขั้นกำหนดสมุทัยสังข์ = ปัจจยปริคคญาณ-ยถาภูตญาณ-ธรรมฐิติญาณ-สัมมาทัสสนะ-กัขาวิตรณวิสุทธี หมายถึง ความหมจดแห่งญาณเป็นเหตุข่มพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนดรู้ปัจจยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓] ได้เป็นอย่างดี คือ “ญาณทัสสนะ” [Knowledge and Insight = พลังอำนาจแห่งจตุตถฌาน ได้แก่ อูเบกขา-เอกกคตาแห่งสมาธิ กับ พลังอำนาจแห่งวิปัสสนาภูมิ-ปัญญานูมิ ได้แก่ ญาณในวิปัสสนา หรือ วิปัสสนาญาณ ๑๐] ไม่ใช่การคาดเดาโดยไม่ใช้เหตุผลและไม่ประกอบด้วยปัญญา ฉะนั้น **“ธรรมทั้งหลายจึงปรากฏแก่พระตลาคตรงู้โดยปราศจากข้อสงสัย”**

นอกจากนี้ ผู้มีปัญญาเป็นเลิศพิเศษที่มี “ปัญญาเห็นธรรม” และ “ปัญญาตรัสรู้อนุตรสัมโพธิญาณ” ได้นั้น ย่อมเกิดจาก “ปริชาสามารถในการจำแนกแจกธรรมทั้งหลายได้เป็นอย่างดี” ที่เรียกว่า “ภควา” (ข้อ ๕ ใน พุทธคุณ ๕) คือ เป็นผู้จำแนกแจกธรรม [Analyst] อันเป็นคุณสมบัติสำคัญในการศึกษาธรรม [ศึกษา] นั่นคือ “พหูสูตทรงความรู้” ผู้ประกอบด้วย “พหุสัจจะ-พหูสูตมืองค์ ๕” ดังนี้

“พหูสูตมืองค์ ๕” หมายถึง คุณสมบัติที่ทำให้ควรได้รับชื่อว่า “เป็นพหูสูต” คือ ผู้ได้เรียนรู้มาก หรือ ผู้คงแก่เรียน ในทางโลกหมายถึง “ผู้รู้-Scholar” หรือ “ปราชญ์-Philosopher” ได้แก่

- (๑) “พหูสูต” คือ พังมาก นั่นคือ ได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก
- (๒) “ชตา” คือ จำได้ นั่นคือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้มั่นยำ
- (๓) “วสา ปริจิตา” คือ คล่องปาก นั่นคือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่องจัดเจน
- (๔) “มนสานุเปกขิตา” คือ เพ่งขึ้นใจ นั่นคือ ใส่ใจนึกคิดพิจารณาจนเจเนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัด
- (๕) “ทิวทิว สุปทิวทิว” คือ ขบได้ด้วยทฤษฎี หรือ แทงตลอดคดีด้วยทิวทิว นั่นคือ มีความเข้าใจลึกซึ้งมองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล

ฉะนั้น คุณสมบัติความเป็นพหูสูตนั้น มีความสอดคล้องกับการพัฒนาปัญญาในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานที่เรียกว่า “อนุปัสสนา ๗” คือ มนสิการกรรมฐานเป็นกิจวัตร ทำเป็นประจำ เช่น การพิจารณา [สัมมาสนะ] ไตร่ตรองในบรรดาสภาวะธรรมทั้งหลาย อันเกิดจาก “การเจริญอานาปานสติสมาธิ” (ข้อ ๑ ในกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน) คือ เริ่มฝึกจิตให้เป็นสมาธิ [จิตตสมาธิ] หรือสร้าง “สติสัมปชัญญะ” [Temperance] ให้แก่กล้า มีความคมชัด จนเกิด “ปัญญาในสมาธิ” ได้ตามลำดับใน “สติปัฏฐาน ๔” ทั้งหมด ดังนี้

“สติปัฏฐาน ๔” หมายถึง ที่ตั้งของสติ-การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน ซึ่งทำให้ลูกลงถึง “อนัตตานุปัสสนายถาภูตญาณ” [ขลา ปชานั] นั่นคือ ปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ ในความหมายรวมๆ ฉะนั้น การเจริญธรรม “มหาสติปัฏฐาน ๔” นี้ เป็นด่านแรกแห่งการปฏิบัติธรรม ที่เรียกว่า “อริยมรรค” ได้แก่

- (๑) “**กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา โดยจำแนกวิธีปฏิบัติไว้หลายอย่าง นั่นคือ (๑) “**อานาปานสติ**” กำหนดลักษณะลมหายใจเข้าออก “อัสสาสะ-ปัสสาสะ” ควรใช้เจริญญาณในขั้นแรก (๒) “**อิริยาบถ**” กำหนดรู้ทันอิริยาบถ (๓) “**สัมปชัญญะ**” สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง (๔) “**ปฏิกลมนสิการ**” พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประสมเข้าเป็นร่างกายนี้ (๕) “**ธาตุมนสิการ**” พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ และ (๖) “**นวลวิวลิกา**” พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ อันแปลกกันไป ๕ ระยะเวลา ให้เห็นคติธรรมดาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น
- (๒) “**เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดเวทนาอันเป็น สุขก็ดี-ทุกข์ก็ดี-เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส [มีเครื่องหล่อ-วัตถุ] และเป็นนิรามิส [เป็นอิสระ] ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ
- (๓) “**จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตของตนที่ มีราคะ-ไม่มีราคะ-มีโทสะ-ไม่มีโทสะ-มีโมหะ-ไม่มีโมหะ-เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว-ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ เป็นต้น อย่างไรก็ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ
- (๔) “**ขัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิวรณ์ ๕-ขันธ์ ๕-อายตนะ ๑๒-โพชฌงค์ ๗-อริยสัจจ์ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า “การเจริญจุดสติปัฏฐานกรรมฐาน” (ข้อ ๑ ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗: ธรรมเครื่องแก้กุล ความตรัสรู้และอริยมรรค) นั้น ย่อมเป็นขั้นตอนของการเจริญภาวนากรรมฐาน ทั้ง “สมาธิ [ฉานในสมถะ: Concentration or Meditation: สมถะ]” และ “วิปัสสนา [ญาณในวิปัสสนา: Insight or Knowledge]” ที่เรียกว่า “**อนุปัสสนากรรมฐาน**” ในเวลาขณะเดียวกัน อันเป็นปทัฏฐานสำคัญในการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา คือ กิจกรรมทุกอย่างในความเป็นมนุษย์นั้น ต้องถึงพร้อมด้วย “**สติสัมปชัญญะ**” ที่สมบูรณ์บริบูรณ์อันเหมาะสม และรู้จักประมาณด้วยเหตุผล วิจารณ์ญาณ สามัญญสำนึก ว่าอะไรควรหรือไม่ควรที่เป็นผลดีต่อตน แต่

อย่างไรก็ตาม ให้ทำความเข้าใจว่า “สติปัฏฐาน ๔” [มหาสติปัฏฐาน] นี้ เป็นขั้นตอนฝึกกระบวนการคิด ให้เกิดความรู้เห็นหรือเข้าใจอย่างถูกต้อง “สัมมาทิฐิ” [วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ: ชั้นที่ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒-อริยสัจ ๔-ปัจจุสมุปบาท ๑๒-ปัจจุสมุปป็นนธรรมทั้งหลาย] ที่มีต่อ “สภาวะธรรม” อันเป็น “อารมณ์แห่งกรรมฐาน” [“กรรมฐาน” คือ สิ่งที่ใช้ในการฝึกจิต ดังเช่น กาย-เวทนา-จิต-ธรรม] ในขณะนั้น โดยใช้เกณฑ์พิจารณา ที่เรียกว่า “ฌาน ๒” [Meditation] ดังนี้

- (๑) “**อาร์มมณูปนิชฌาน**” หมายถึง การเพ่งพิจารณาอารมณ์แห่งกรรมฐานด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่ ที่เรียกว่า “**ฝ่ายสมถกรรมฐาน**” นั่นคือ การเพ่งพิจารณาอารมณ์โดยองค์ฌาน ๖ [รูปฌาน ๔] ได้แก่ “**วิจก-วิจาร์-ปีติ-สุข-อุเบกขา-เอกัคคตา**” จนรวมถึง “**อรุปรฌาน ๔**”
- (๒) “**ลักขณูปนิชฌาน**” หมายถึง การเพ่งพิจารณาสามัญลักษณะแห่งกรรมฐานด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่ ที่เรียกว่า “**ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐาน**” นั่นคือ (๑) “**วิปัสสนา**” คือ การเพ่งพิจารณาามรูปโดยไตรลักษณ์ ได้แก่ “**อนิจจตา-ทุกขตา-อนัตตตา**” (๒) “**มรรค**” คือ เจริญภาวนากิจแห่งวิปัสสนา นั้นให้สำเร็จ และ (๓) “**ผล**” คือ เพ่งนิพพานอันมีลักษณะเป็น “**สุญญตะ-อนิมิตตะ-อัปปณิหิตะ**” และรู้เห็นลักษณะอันเป็น “**สังภาวะแห่งนิพพาน**” [อนัตตตา-สุญญตา-อมตธาตุ-บรมธรรม-วิวิญญะ-ขันธวินิมุต] ได้จริง

ข้อพึงสังเกต คือ ในการปฏิบัติจะเรียกรวมๆ ว่า “ฌาน” [Meditation] หมายถึง ภาวะจิตสงบประณีตขั้นสูง ซึ่งมีสมาธิ-Concentration เป็นองค์ธรรมหลักสำคัญ โดยมีสติสัมปชัญญะ-Temperance ทำหน้าที่เพ่งพิจารณา-Inspection การตรวจสอบอย่างละเอียด-Scrutiny การพิจารณาไตร่ตรอง-Examination ในกรรมฐานเครื่องฝึกอบรมจิตใจให้เกิดภาวะสงบ ละเอียด ประณีต ที่ประกอบด้วย “**อธิจิตต์**” ได้แก่ **สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ** คือ “**ฌาน ๔-รูปฌาน ๔**” [Absorption] เรียกอีกอย่างว่า “**จตุกกัษฌาน-ฌานจตุกกนัย**” หมายถึง ฌานหมวด ๔ คือ รูปฌานที่แบ่งเป็น ๔ ชั้น อย่างที่รู้จักกันทั่วไป ดังนี้

“**ฌาน ๔-รูปฌาน ๔**” [อาร์มมณูปนิชฌาน] หมายถึง **ภาวะจิตที่เพ่งอารมณ์จนแน่วแน่** ได้แก่

- (๑) “**ปฐมฌาน-ฌานที่ ๑**” มีองค์ ๕ คือ วิทก-วิจาร์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา
- (๒) “**ทุติยฌาน-ฌานที่ ๒**” มีองค์ ๓ คือ ปีติ-สุข-เอกัคคตา
- (๓) “**ตติยฌาน-ฌานที่ ๓**” มีองค์ ๒ คือ สุข-เอกัคคตา
- (๔) “**จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔**” มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา-เอกัคคตา

ดังนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงต้อง ผีกฝนการเจริญสมาบัติให้ชำนาญคล่องแคล่ว เป็นทักษะประสบการณ์ทางจิตเฉพาะตนอย่างเยี่ยม [วสี ๕: (๑) “**อวัชชนวสี**” การนึกตรวจองค์ฌานที่ตนได้ออกมาแล้ว (๒) “**สมาปัชชนวสี**” การที่เข้าฌานได้รวดเร็วทันที (๓) “**อธิฏฐานวสี**” การที่จะรักษาไว้มิให้ฌานจิตต์นั้นตกงวัก (๔) “**วฏฐานวสี**” การจะออกจากฌานเมื่อใดก็ได้ตามต้องการ (๕) “**ปัจจบเวกขณวสี**” การพิจารณาทบทวนองค์ฌาน] อย่างเช่นพระตถาคตทรงถึงพร้อมด้วย “**ฌานาภิสังกิลเสชาติญาณ**” (ข้อ ๗ ในทศพลญาณ) หมายถึง ปรีชา กำหนดรู้ความเศร้าหมอง ความส่องแผ้ว และการออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้น เมื่อเกิดความคล่องตัวในการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ดีแล้ว ถึงพร้อมแล้ว นั้น ก็ให้เน้นถึงการเจริญ “**อานาปานสมาธิกรรมฐาน-อานาปานสติสมาธิกรรมฐาน**” (ข้อ ๕ ในกรรมฐาน ๔๐) นั่นคือ การฝึกอบรมจิตด้วยการใช้สติกำหนดพิจารณาไตร่ตรองลมหายใจเข้าออก จนก้าวสู่การเจริญสมถกรรมฐานได้ เพื่อให้จิตเป็นสมาธิในฌาน [จิตตสมาธิ] คำว่า “**สมาธิ-Concentration**” นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นขั้นชำระจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ จนถึงขั้นเรียกว่า “**จิตประภัสสร**” [**อัปนาสมาธิ-จตุตถฌานจิต-ภวังคจิต**: สหระคด้วยของค์ฌาน ๒ ได้แก่ **อุเบกขา** กับ **เอกัคคตา**] แต่ “**ฌานในพระพุทธศาสนา**” นี้ มีความแตกต่างจากของนักบวชลัทธิศาสนาอื่น ตรงที่ว่า ประกอบด้วย (๑) “**สัมมāvāyama-สัมมปฺปธาน ๔**” (๒) “**สัมมาสติ-สติปัฏฐาน ๔**” และ (๓) “**สัมมาสมาธิ-ฌาน ๔**” เรียกว่า “**อธิจิตตสิกขา**” (ข้อ ๒ ในไตรสิกขา) ฉะนั้น องค์ธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ จะเกิดขึ้นพร้อมกันในการปฏิบัติธรรม [นั่งสมาธิ] เป็นเอกภาพหนึ่งเดียวกัน [ธรรมสามัคคี] หรือเป็น (๑) ปัจจัยองค์ประกอบที่เกิดร่วมกันพร้อมเป็นอันเดียว เรียกว่า “**เอกุปปาตะ**” [Mono-Configuration] (๒) ทั้งดับด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว เรียกว่า “**เอกนิโรธะ**” [Mono-Cessation] และ (๓) มีอารมณ์แห่งกรรมฐาน [เช่น **อานาปานะ = อัสนาสะ** และ **ปัสสาสะ** คือ ลมหายใจเข้ากับลมหายใจออก] นั้น เป็นที่อาศัยร่วมกันเป็นอันเดียว เรียกว่า “**เอกนิสสยะ**” [Mono-Coexistence] ด้วยเหตุนี้ คุณชาติภาวะจิตที่เกิดดับขึ้นตามเจตนาของผู้เจริญฌาน [ฌายีบุคคล] นั้น ต้องมีเอกภาพเดียวกัน ในภาวะที่เรียกว่า “**สหวุตติ**” [Syndesis or Agglomeration] ซึ่งประกอบด้วยอาการลักษณะของจิตที่เป็นกลางและกุศล นั่นคือ “**กองเจตสิก ๕**” [เจตสิก ๕๒] ยกเว้น “**อกุศลเจตสิก ๑๔**” ดังนี้

(๑) สัพพจิตตสาธารณเจตสิก

๑. **ผัสสะ** [ความกระทบอารมณ์]
๒. **เวทนา** [ความเสวยอารมณ์]
๓. **สัญญา** [ความหมายรู้อารมณ์]
๔. **เจตนา** [ความจงใจต่ออารมณ์]
๕. **เอกัคคตา** [ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว]
๖. **ชีวิตินทรีย์** [อินทรีย์คือชีวิต สภาวะที่เป็นใหญ่ในการรักษานามธรรมทั้งปวง]
๗. **มนสิการ** [ความกระทำอารมณ์ไว้ในใจ การใส่ใจ]

(๒) ปกิณณกเจตสิก

- ๘. **วิตก** [ความตรึกอารมณ์]
- ๙. **วิจารณ์** [ความตรองหรือพิจารณาอารมณ์]
- ๑๐. **อธิโมกษ์** [ความปลงใจหรือปักใจในอารมณ์]
- ๑๑. **วิริยะ** [ความเพียร]
- ๑๒. **ปีติ** [ความปลาบปลื้มในอารมณ์ ความอึ้งใจ]
- ๑๓. **นันทะ** [ความพอใจในอารมณ์]

(๓) โสภณสาธารณเจตสิก

- ๒๘. **สัทธา** [ความเชื่อ]
- ๒๙. **สติ** [ความระลึกได้ ความสำนึกพร้อมอยู่]
- ๓๐. **หิริ** [ความละอายต่อบาป]
- ๓๑. **โอตตัมปะ** [ความสะอึกกลัวต่อบาป]
- ๓๒. **อโลภะ** [ความไม่ยอกได้อารมณ์]
- ๓๓. **อโทสะ** [ความไม่คิดประทุษร้าย]
- ๓๔. **ตัตรัมฆัตตตา** [ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ]
- ๓๕. **กายปัสสัทธา** [ความสงบแห่งกองเจตสิก]
- ๓๖. **จิตตปัสสัทธา** [ความสงบแห่งจิต]
- ๓๗. **กายลหุตตา** [ความเบาแห่งกองเจตสิก]
- ๓๘. **จิตตลหุตตา** [ความเบาแห่งจิต]
- ๓๙. **กายมูทุตา** [ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งกองเจตสิก]
- ๔๐. **จิตตมูทุตา** [ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งจิต]
- ๔๑. **กายกัมมัญญุตตา** [ความควรแก่การงานแห่งกองเจตสิก]
- ๔๒. **จิตตกัมมัญญุตตา** [ความควรแก่การงานแห่งจิต]
- ๔๓. **กายปาคูญญุตตา** [ความคล่องแคล่วแห่งกองเจตสิก]
- ๔๔. **จิตตปาคูญญุตตา** [ความคล่องแคล่วแห่งจิต]
- ๔๕. **กายชุกตา** [ความซื่อตรงแห่งกองเจตสิก]
- ๔๖. **จิตตชุกตา** [ความซื่อตรงแห่งจิต]
- ๔๗. **สัมมาวาจา** [เจรจาชอบ]
- ๔๘. **สัมมากัมมันตะ** [กระทำชอบ]
- ๔๙. **สัมมาอาชีพะ** [เลี้ยงชีพชอบ]

(๔) อัปมัชฌญาเจตสิก

๕๐. **กรุณา** [ความสงสารสัตว์ผู้ถึงทุกข์]

๕๑. **มุทิตา** [ความยินดีต่อสัตว์ผู้ได้สุข]

(๕) ปัญญาทรียเจตสิก

๕๒. **ปัญญาทรีย-อโมหะ** [ความรู้เข้าใจ ไม่หลง สัมปชัญญะ]

ในขั้นตอนนี้ ให้ผู้ปฏิบัติวิจยธรรม [ธัมมวิจยะ] โดยการแยกแยะจัดหมวดหมู่ธรรม [กลาปสัมมานะ] ไม่จำเป็นต้องครบทุกองค์ธรรม เพราะวิถีจิตใน ๑ ขณะ มีเจตสิกไม่ครบทุกองค์ แต่ให้พิจารณาถึงการเป็นภาวะของ “สัมปยุตตธรรม” ด้วยองค์ธรรมย่อย ดังนี้

(๑) องค์ฌาน ๖

(๒) สัมมาวายามะ

(๓) สัมมาสติ

(๔) สัมมาสมาธิ

(๕) อิทธิบาท ๔

(๖) อินทรีย์ ๕

(๗) โพชฌงค์ ๗

(๘) มรรคมืองค์ ๘

ข้อพึงสังเกต คือ จุดประสงค์ของการปฏิบัติธรรม “นิพพาน” ถ้าไม่ตั้งจิตอธิษฐานไว้เช่นนี้ ก็อย่างมาปฏิบัติธรรมให้เสียเวลา หรือ “ลาสิก” ไปเลยดีกว่า [ไม่บาปตกนรก] ไม่ใช่ “ลาบวช” เพราะคำว่า “สมณะ-เนกขัมมะ-พระสงฆ์” หมายถึง “บุคคลผู้มีคุณลักษณะที่จะเป็นพระพุทธเจ้าต่อไปในอนาคต” [ปรมาตลประโยชน์] นั่นคือ “พุทธะ” [Buddha] ประกอบด้วย คำว่า “อริยะ-อารยะ” หรือ “ประเสริฐ-ศิวิไลซ์” หรือ “พัฒนาแล้ว” ดังเช่น “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ธรรมที่เกี่ยวพันแก่อริยมรรคมี ๓๗ ประการ ได้แก่ สติปัญฐาน ๔-สัมมปปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรีย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมืองค์ ๘ กล่าวโดยย่อ ประกอบด้วยองค์ธรรม ๑๔ ประการ ได้แก่ สติ-วิริยะ-ฉันทะ-จิตตะ-ปัญญา-สัทธา-สมาธิ-ปีติ-ปีตัสัทธา-อุเบกขา-สัมมาสังกัปปะ-สัมมวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ เพราะฉะนั้น “**สัจภาวะแห่งความตรัสรู้**” [Enlightenment: นิพพาน-Nirvana] นั้น ต้องประกอบด้วยจิตที่สัมปยุตต์ด้วยองค์ธรรมทั้ง ๑๔ ประการ เป็นสำคัญในเจริญภาวนากรรมฐาน ซึ่งองค์ธรรมสำคัญยิ่งอันเป็นสัมมาปฏิบัติ คือ “สติ-Mindfulness” กับ “ปัญญา-Awareness” ซึ่งหมายถึง “สติสัมปชัญญะ-Temperance” ที่สหระคด้วย “อุเบกขา-Equanimity” และ “สมาธิ-Concentration” โดยนัยหมายถึง “จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔” [The Fourth Absorption] นั่นเอง กล่าวโดยสรุป การเจริญสมถกรรมฐาน ย่อมปรารถนาไปสู่ผลด้วย “สติปัญญา” [ปัญญาในสมาธิ] ที่สัมปยุตต์ด้วย “สติปัญญา” ในการเจริญวิปัสสนา [อนุปัสสนากรรมฐาน หมายถึง “ปัญญาใน

วิปัสสนา” = ญาณ หรือบรรลุถึงขั้น “**ยถาภูตญาณทัสสนะ**” นั่นคือ “**จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง**”
อันเกิดจาก “**ปัญญารู้แจ้งเห็นจริง**” ที่สพรหคด้วย “**อริยมรรคมีองค์ ๘-อัญมมคคังควิภาวนญาณ**”

ฉะนั้น เทำที่ไ้ได้บรรยายมานี้ เพราะอรรถว่า “**ปัญญา**” [Wisdom] หรือ “**ความรู้**” [Knowledge] โดยนัยสำคัญ
คือ หมายบรรลุรู้แจ้งแทงตลอดด้วย “**จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง**” โดยเริ่มแรกด้วย “**สติปัญฐาน**
๔” [เอกายนมรรค-โพธิปักขิยธรรม ๓๗] เป็นต้น ที่สัมปยุตต์ด้วย “**อนุปัสสนา ๓**” [ปัญญาพระเสขะ] อันทำ
ให้เกิด “**ปัญญาในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัญฐาน**” ดังนี้

- (๑) “**อนิจจานุปัสสนา**” คือ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง
“**ชวนปัญญา**” [ปัญญาเร็ว = สัมปัญญา คือ ผู้มีปัญญาเล่น ไป] ให้บริบูรณ์
- (๒) “**ทุกขานุปัสสนา**” คือ พิจารณาเห็นสภาพแห่งทุกข์ ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง
“**นิพเพธิกปัญญา**” [ปัญญาทำลายกิเลส] ให้บริบูรณ์
- (๓) “**อนัตตานุปัสสนา**” คือ พิจารณาเห็นความไม่มีตัวตน ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง
“**มหาปัญญา**” [ปัญญาใหญ่-ปัญญามากถึงความความเจริญ = **ปัญญาพาหุลละ**] ให้บริบูรณ์
- (๔) “**นิพพิทานุปัสสนา**” คือ พิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง
“**ติกขปัญญา**” [ปัญญาคมกล้า = ปัญญาสามารถเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง เพราะความที่
อนุปัสสนา ๓ เป็นที่ตั้งของการมีกำลังด้วยอาเสวนะหรือการเสพแม่แต่ก่อน] ให้บริบูรณ์
- (๕) “**วิราทานุปัสสนา**” คือ พิจารณาเห็นความคลายกำหนดในราคะ ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มาก
แล้ว ย่อมยัง “**วิบูลปัญญา**” [ปัญญากว้างขวาง = ปัญญาอันกว้างขวางสามารถคลายกำหนดจาก
สังขารทั้งปวงเพราะอนุปัสสนา ๓ เป็นที่ตั้งอันเจริญกว่าการมีกำลัง ด้วยอาเสวนะหรือการเสพ
แม่แต่ก่อน] ให้บริบูรณ์
- (๖) “**นิโรธานุปัสสนา**” คือ การพิจารณาเห็นความดับแห่งสมุทัยโดยความเป็นเหตุเกิด ซึ่งบุคคล
เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**คัมภีรปัญญา**” [ปัญญาลึกซึ้ง = สามารถเห็นความดับทั้งปวง
ด้วยลักษณะของความเสื่อม เพราะอนุปัสสนา ๓ เป็นที่ตั้งอันเจริญกว่าการมีกำลัง ด้วยอาเสวนะ
หรือการเสพแม่แต่ก่อน คือ ไม่ได้ตั้งอยู่ด้วยปัญญาอันตื้นๆ แม้ปัญญาถึงความหยั่งลงในความ
ลึกซึ้งนั้น] ให้บริบูรณ์
- (๗) “**ปฏินิสสัคคานุปัสสนา**” คือ พิจารณาความถื่อมั่นตั้งไว้โดยความถื่อผิยัดมั่น ซึ่งบุคคลเจริญ
แล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**อัสสามันตปัญญา**” [ปัญญาไม่ไกล = ปัญญาไกลจากปัญญาเบื่องต่ำ
ปัญญาสามารถสะเคินสังขารทั้งปวงด้วยลักษณะแห่งความเสื่อม เพราะอนุปัสสนา ๓ อันเป็น
ที่ตั้งอันเจริญกว่าการมีกำลัง ด้วยอาเสวนะหรือการเสพแม่แต่ต้น เพราะ “**พุทธิ**” [“**พุทธิจิริต**”
พื้นนิสัยที่หนักในความรู้ มักใช้ความคิด ฟังส่งเสริมด้วยแนะนำให้ใช้ความคิดในทางที่ชอบ จน
ล้วงลุดถึง “**สัมโพธิ**” คือ ความตรัสรู้] ย่อมอยู่ไกลกว่า “**ปัญญา ๖**” ข้างต้นนั้น เพราะยังไม่ถึงขั้น
ยอด] ให้บริบูรณ์

ฉะนั้น “ปัญญาจากการวิปัสสนาภาวนา” [ปัญญาภาวนา] นี้ ทำให้เกิดปัญญาแตกฉานในการปฏิบัติธรรม ที่เรียกว่า (๘) “ปฏิสัมภิทา ๘” ซึ่งเกิดจากการพิจารณาธรรมทั้งหลาย [นามรูป] อยู่บ่อยๆ ทำให้มาก ให้เจริญองกามพอกพูนด้วย “ปัญญาต่อยอดปัญญา” ขึ้นไปเรื่อยๆ [จนบรรลุถึง (๙) “ปฐุปปัญญา” คือ ปัญญาแน่นหนา ปัญญาบรรลุความเป็นโลกุตระแน่นหนากว่าโลกิยะ และ (๑๐) “หาสปัญญา” คือ ปัญญาเร่ง อันหมายถึงปัญญาแตกฉานใน “ปฏิภาณปฏิสัมภิทาแห่งจิตสันดาน” อันเป็นไปด้วยอาการเร่ง] ไม่ใช่การใช้เหตุผลตามปกติธรรมดา เช่น ฟังคนอื่นพูด [ปรโตโมสะ-สุดมยปัญญา] แล้วนำมาคิด [โยนิโสมนสิการ-อินตามยปัญญา] ตามมีตามเกิด [สมมติสังขะ] หรือตามยถากรรม เอาเท่าที่จะคิดได้ ไม่มีรูปแบบมาตรฐานที่เป็นจริง ที่จะค้นพบ “สังขธรรมอันประเสริฐ” [อริยสังขธรรม-อริยสังข ๔ = โยนิโสมนสิการ-ภาวนามยปัญญา] ได้อย่างถูกต้อง ดังเช่น ในบรรดา “พระอรหันตปัจฉิมสาวเจ้า” ทั้งหมด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“ปฏิสัมภิทา ๘” หมายถึง ปัญญาแตกฉาน ได้แก่

- (๑) “อทัตตปฏิสัมภิทา” คือ **ปัญญาแตกฉานในอรรถ** ปรินิชาแจ้งในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อกันออกไปได้จนล่วงรู้ถึง “ผล-ผลวิบาก” ในกาลทั้ง ๓ = กำหนดรู้ทั่วทุกสังข หรือ ปริญาในกิจแห่งทุกข
- (๒) “ซมมปฏิสัมภิทา” คือ **ปัญญาแตกฉานในธรรม** ปรินิชาแจ้งในหลัก เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้ คือ “เหตุ-สาเหตุ-เหตุปัจจัย” ในกาลทั้ง ๓ = กำหนดรู้สมุทัยสังข หรือ ปหานะในกิจแห่งสมุทัย
- (๓) “นิรุตติปฏิสัมภิทา” คือ **ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ** ปรินิชาแจ้งในภาษา รู้ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติและภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้ = กำหนดรู้นิโรธสังข หรือ สังขิกิริยาในกิจแห่งนิโรธ
- (๔) “ปฏิภาณปฏิสัมภิทา” คือ **ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ** ปรินิชาแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบซึมซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้ สบเหมาะ เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์ = กำหนดรู้มรรคสังข หรือ ภาวนาในกิจแห่งมรรค

หมายเหตุ: ในการบรรยายธรรมนั้น โดยปกติส่วนใหญ่แล้ว จะไม่ค่อยอธิบายยกตัวอย่างถึง คุณสมบัติของท่านผู้บรรลุ “อริยมรรค-อุตตรนิมุตตธรรม” ที่ต่ำกว่าขั้นอรหันต์ แต่ก่อนถึงขั้นอรหันต์นั้น ก็ต้องผ่านขั้นการเจริญภาวนาดังกล่าวมาก่อน ควรแยกแยะให้ถูกประเด็น อนึ่ง ปัญญาฉานในระดับปฐุชนนั้น เป็น “โลกิยปัญญา” [อัสสัตวาปฐุชน] ไม่ใช่ “โลกิยญาณ” [ภัพุกคละ-อริยบุคคล] ที่เกิดจากการเจริญภาวนากรรมฐาน ตามแนวทางสายกลาง คือ “มัชฌิมาปฏิปทา”

อย่างไรก็ตาม ทั้งหลายทั้งปวง ดังที่ได้บรรยายมาข้างต้น เป็นการอธิบายถึงสภาพของการพัฒนาจิตใจให้เกิดปัญญา ซึ่งหมายถึง (๑) “ปัญญาเห็นธรรม” [ยถาภูตญาณ-ธัมมัญญัตติญาณ] ได้สมบูรณ์บริบูรณ์เจริญงอกงามไปบุลย์ และ (๒) “ปัญญาตรัสรู้” [สัมโพธิญาณ] ได้สมบูรณ์บริบูรณ์เจริญงอกงามไปบุลย์ ด้วยล้วนสัมปยุตต์ด้วย (๑) “ญาณทัสสนะ-ยถาภูตญาณทัสสนะ” คือ ปัญญาในจุดตถฌานกุสลดจิต [อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งสมาธิ] ฉะนั้น “ยถาภูตธรรม” [ภาวะถูกต้องตามสภาพเป็นจริง “ยถา ปฺชานํ”] นั้น ต้องเกิดขึ้นในการเสพนิมิตแห่งอาเสนะทั้งหลาย ทั้ง (๑) ในภูมิแห่งสมถกรรมฐาน และ (๒) ในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่เป็นธรรมสัมปยุตต์ประชุมเป็นอย่างเดียวกัน (๑) ที่เรียกว่า “สหवุดติ” คือ มีความเป็นไปร่วมกัน โดยมีเอกภาพเดียวกัน [ลักษณะสากล-Universality = สามัญลักษณะ คือ ธรรมทั้งหลายที่มีลักษณะร่วมกันที่เป็นกลาง ที่เรียกว่า “ความเหมือนในความต่าง-Homogeneity”] และ (๒) ไม่ละเมิดซึ่งกันและกัน โดยมีเอกภาพแยกกัน [ลักษณะเฉพาะ-Uniqueness = ปัจเจกตลักษณะ คือ ธรรมทั้งหลายที่มีลักษณะเฉพาะตนไม่เหมือนใคร ที่เรียกว่า “ความต่างในความเหมือน-Heterogeneity”] ที่เรียกว่า “ปัสสัทธิยูกพาภิธรรม” ด้วยในความข้อนี้ ให้พิจารณาว่า: **“ดูพิจารณาไตรตรองให้เห็นความแตกต่างระหว่างหมากับแมวให้ได้ด้วยอุเบกขาและเอกัคคตา”** ถ้าคิดในสภาวะแห่งธรรมทั้งหลายได้ ท่านทั้งหลายก็ย่อมเข้าถึงความเป็นอริยะได้ในเบื้องต้น อย่างแน่นอน ที่เรียกว่า “ปรมัตตะ-ปรมัตถ์-ปรมัตถ์สัจจะ” [Absolute Truths] “ก็คิดให้พอ ตามสบาย เอาให้เต็มที่ รับรองเต็มที่ นิพพานรอท่านอยู่ตรงนั้น” ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะเป็นคนไทยด้วยกัน ถึงบอก ถ้าถูกคิดขึ้นได้ จะได้รู้จัก เห็น “ธรรมสามัคคี” [เห็นโลกุตตรธรรมเป็นที่หมายเดียวกัน] ในทางธรรม กับ “สามัคคีธรรม” [ไม่แตกสามัคคี] ในทางโลก ด้วยทั้งหลายทั้งปวง ย่อมเกิดขึ้นในเวลาขณะสมัยเดียวกัน [ประเด็นนี้สำคัญอย่างยิ่ง]

เมื่อจิตถึงพร้อมสมบูรณ์บริบูรณ์ด้วย “อุเบกขาแห่งัตตรมัชฌัตตตา” ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ กับ “เอกัคคตาแห่งสมาธิ” ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว ทั้งหมด ดีแล้วนั้น [ท่านได้บรรลุจุดตถฌานแล้ว] สติสัมปชัญญะสะอาดบริสุทธิ์ มีความเพียรใหญ่ที่บริสุทธิ์ การก้าวสู่ภูมิแห่งอริยะนั้น ย่อมเกิดขึ้นได้ง่ายขึ้น เพราะ “กิเลสทั้งหลาย” กับ “สังกิเลสทั้งหลาย” ได้ดับสลายไปในจิตสันดานบางส่วน เริ่มมีปัญญาที่เห็นสภาพชีวิต “ตัวตนของตัวเอง” นั่นคือ (๑) “ตัวคือร่างกาย” กับ (๒) “ตนคือจิตใจ” รวมกันเรียกว่า “ขันธ ๕” โดยพิจารณาเห็นถึงสาเหตุแห่งการเกิดขันธทั้ง ๕ ที่ทำให้เกิด “ทุกข์-ทุกข์ตา” สภาพแห่งความทุกข์ เพราะจิตมีด้วยเจตนาไปยึดมั่นเกี่ยวข้อเอาไว้ “อภินิเวส” จึงเรียนรวมๆ ว่า “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” ทักษะวิธีคิดดังกล่าวนี้ หมั่นพิจารณาบ่อยๆ [อนุปัสสนา ๗] อย่าปล่อยให้สติปัญญาไปวันๆ โดยไม่คิดไตรตรองชีวิตของตนเอง อย่าไปแสหาเรื่องคิดแทนคนอื่นก็พอ คิดหาความจริงในเรื่องจิตใจของตนเองอยู่เนืองๆ นั้นแหละ เรียกว่า “วิปัสสนา-สัมมาสนะ” คิดจนเห็นจากเนื้อหนัง ไปถึงกระดูก จากกระดูก จนไม่มีอะไร คือกลายเป็นผลรูปแล้วคิดย้อนกลับขึ้นมาใหม่ ทำอยู่ซ้ำๆ แล้วมันทำให้ทุกข์คิดอะไรขึ้นมาได้ ถ้ารักผัวรักเมียรัลูกมาก ก็ให้กำหนดคนเหล่านั้น ลองเป็น ตัวอย่างในกระบวนการคิดพิจารณาในภูมิแห่งวิปัสสนาดังกล่าวดูว่าตนเองยังคิด “รัก-โลก-โกรธ-หลง-กลัว” อยู่ในสิ่งนั้นอีกหรือไม่ แต่ให้ตอบว่า “ไม่-ป้-No Way = ข้าน้อยป้เอาจ้งสั้นด้อกค๊ะ...” [I can't stand. ทนไม่ไหวแล้ว]

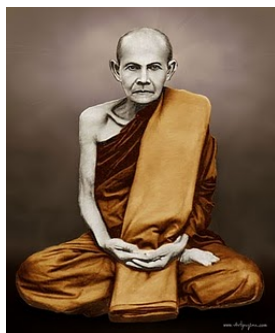
เพราะฉะนั้น การพิจารณาธรรมโดยเริ่มจาก “**กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” พร้อมด้วยอีก ๓ ฐาน ที่เหลือนั้น จะช่วยทำให้ “**อนุปัสสนา ๓**” [อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุุปัสสนา] สมบูรณ์บริบูรณ์ ก้าวพอกพูนเจริญงอกงามไพบุลย์ด้วย “**อนุปัสสนา ๔**” [นิพพิทานุปัสสนา-วิราคานุปัสสนา-นิโรธานุปัสสนา-ปฏิบัติสัจคานุปัสสนา] ที่เหลืออยู่ รวมเป็น ๗ อนุปัสสนากรรมฐาน อีกชั้น และบาทฐานสำคัญให้เกิด “**ปัญญา ๑๐**” [ชวณปัญญา-นิพเพทิกปัญญา-มหาปัญญา-ตักขปัญญา-วิบูลปัญญา-คัมภีรปัญญา-อัสสามันตปัญญา-ปฏิบัติสัมภิตา ๔ (ปัญญาแตกฉาน)-ปุถุปัญญา-หาสปัญญา] ทำให้รู้เห็นเป็นใจในธรรมทั้งปวงได้จริง ดังคำสอนของพระศาสดา มีปาฏิหาริย์อย่างอัศจรรย์แก่ผู้ปฏิบัติธรรมจริงจัง ดังนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมย่อังก้าวสู่ภาวะอันยอดเยี่ยม เกิดปัญญาเห็นความจริงในการปฏิบัติธรรม ได้แก่ (๑) การเห็นอันเยี่ยมถึงนิพพาน คือ “**ทัตตนา นุตตริยะ**” (๒) การปฏิบัติอันเยี่ยมด้วยอริยอัฏฐังคิกมรรค คือ “**ปฏิบัติทานุตตริยะ**” และ (๓) การพ้นอันเยี่ยมด้วยความหลุดพ้นอันเป็นผลแห่งการปฏิบัติ นั้น ด้วยความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวงแห่ง “**นิพพาน**” คือ “**วิมุตตานุตตริยะ**” ซึ่งภาวะอันยอดเยี่ยมทั้ง ๓ ประการ ดังกล่าวนี้นี้ ย่อมเกิดจากความรู้จักความเข้าใจถึงภาวะที่ถูกต้อง นั่นคือ “**สัมมัตตะ ๑๐**” ได้แก่ *อริยมรรคมีองค์ ๘-สัมมาญาณ-สัมมาวิมุตติ* ตามลำดับ ฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ ๒ ประการ ได้แก่ (๑) “**ความถูกต้อง-สัมมัตตะ ๑๐**” [Righteousness] กับ (๒) “**ความยอดเยี่ยม-อนุตตริยะ ๓**” [Excellence] ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมไม่ได้เดินอยู่ในเส้นทางทั้ง ๒ ประการ นี้ ย่อมไม่ใช่ทางแห่งอริยมรรค ฉะนั้น การเกิดปัญญาเห็นธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยว่างเปล่า ที่ไม่มีบาทฐานจากข้อประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องอันเยี่ยมอย่างแน่นอน [โดนข้าน้อยฯ...] ก่อนแสวงหา “**โมกขธรรม**” [ธรรมนำสัตว์ให้หลุดพ้นจากกิเลส ความหลุดพ้นนิพพาน] หรือ “**โยคเกษมธรรม**” [ความปลอดภัยโปร่งโล่งใจหรือสุขกายสบายใจ เพราะปราศจากภัยอันตรายโดยมุ่งเอาพระนิพพาน อันเป็นธรรมที่เกษม คือ โปร่งโล่งปลอดภัยจาก “**โยคกิเลส**” ทั้ง ๔ จำพวก ได้แก่ *กาม-ภพ-ทิฏฐิ-อวิชชา*] นั้น ต้องพร้อมด้วยสัมภาระเสบียง คือ “**ปัญญาเห็นธรรม**” [*สัทธรรม ๓: ปริยัติ สัทธรรม-ปฏิบัติ สัทธรรม-ปฏิบัติ สัทธรรม = จิตตภาวนา-ปัญญาภาวนา*] กับ “**ร่างกายและจิตใจที่แข็งแรงสมบูรณ์**” [*กายภาวนา-ศีลภาวนา*] **คำเตือน:** “อย่าเดินเข้าป่าโดยไม่มีเสบียง” [ปรึกษาพระครูองค์ อย่านำไปถามชาวเกาะสีชัง] หรือ “อย่าเดินข้ามทะเลทรายโดยไม่มีเสบียง” [ปรึกษาชาวทะเลทราย อย่านำไปถามทายาทชาวภูเขา แถวทุ่งกุลาร้องไห้ ที่แห้งแล้งไม่เท่าทะเลทราย] หรือ “อย่าเดินเรือข้ามทะเลโดยไม่มีเสบียง” [ปรึกษาได้กั้งท่าเรือมหาชัย อย่านำไปถามกะเหรี่ยงมูเซอ] ใน ๒ ประเด็นหลังนั้น ไม่ใช่สถานที่สัปปายะที่เกื้อกูลความตรัสรู้ ที่ตรัสรู้ของพระศาสดา คือ ในป่าช้า ป่ารก เจริญ อยู่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ แล้วเป็นไปได้อย่างมาก ที่จะเกิดการบรรลุธรรมในเมื่องใหญ่มหานคร เพราะเป็นที่ที่โคจรมากกว่า มีสถานเจริญมัย ไว้ดักนักปฏิบัติธรรมให้หลงในสังกิลเลสทั้งหลาย ไม่มีข่าวจากสำนักข่าวต่างประเทศ รวมทั้งจากพงศาวดารอีสานว่า “**มีคนบรรลุธรรมในร้านคาราโอเกะ**” [กินเหล้าจนบรรลุธรรม อย่างเช่น ท่านจิ้ง หรือ นักบวชเข็นในบางนิกาย]

คำเตือนครั้งที่ ๒: “การอ่อนข้อให้กิเลสเพียงนิดเดียว ไม่ใช่ ‘สัจจะภาวะแห่งพุทธะ’ แค่คำกล่าวว่า ไม่ชอบอย่างนั้นอย่างนี้ ก็อยู่เป็นทาสใฝ่มานะแห่งสังโยชน์ไปแล้ว ถ้าไม่รู้ตัวก็ตาม” แต่อย่าตายใจว่าประเทศไทยยังมีปรากฏอีกเหมือนสมัยก่อนเมื่อ ๒ ทศวรรษ ที่ผ่านมา ไปดูแถวเมืองเลยเพชรบูรณ์ สงสัยพวกมนุษย์ต่าง

ดาว [ET: Extraterrestrial Beings] ชักชวนกันจับ “จานผี” [UFO: Unidentified Flying Objects] จะมากิน
 ลาบ น้ำตก ต้มแซบ ชุบหน่อไม้ ต้มเตนทอด นิดกินไม่ดูกำลังตนเอง พอบินกลับ [ลี้มถอน] เลยผิดพลาด
 ทางเทคนิค [Malfunction] จึงบินมาตกใ้บริเวณแถบนั้น เลยมีแต่ภูเขาหัวโล้นเต็มไปหมดเลย [Forestless
 Mountain] ขอแนะนำให้นั่งเครื่องบินไปทำกรรมสังเวชนบ้านเราได้ตามสะดวก บุคคลที่ปฏิบัติธรรมมี
 ปัญญาในภาวนามาติ จะคิดหาทางแก้ไขปัญหาทั้งทางโลกและทางธรรมได้จริง แต่ประเด็นหนึ่ง คือ พระ
 กัมมัญฐาน [ของจริง] ไม่ถากถางป่าให้เป็นป่าเขาหัวโล้น เพราะป่ามีนัยสำคัญกับคำว่า “สมณะ-วิปัสสนา”
 เพราะพระกัมมัญฐานกับพระกัมมัญฐานโค่นต้นไม้มีคุณชาติในการปฏิบัติธรรมแตกต่างกัน มิฉะนั้น คงไม่มีคำว่า
 “ชุตงค์” [Ascetic Practices] เป็นศัพท์บัญญัติสำหรับพระกัมมัญฐาน อย่างแน่นอน

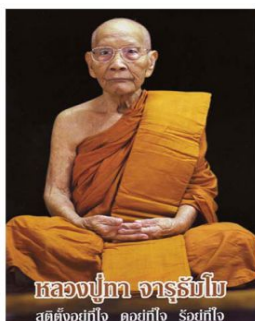
ดังนั้น “ปัญหา” [Problems: ทุกข์ = Pains] ทั้งหลาย คือ “อุปสรรค” [Hindrances = มาร ๕: กิเลสมาร-ขัน
 ธมาร-อกิสังขารมาร-ทวารุตตมาร-มัจจุมาร] ที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องผจญตลอดเวลา ดังเช่น “หลวงปู่มั่น ภูริทัต
 โต” [วัดป่าสุทธาวาส อ.เมือง จ.สกลนคร ๒๔๑๓-๒๔๕๒] ได้ให้โอวาทไว้ว่า:

- (๑) ไม่ชกกก หกพันง่า (กายใจ)
- (๒) กะปอมก่าเล่นจิ้น มือละฮ้อย (อวิชา)
- (๓) กะปอมน้อยเล่นจิ้น มือละพัน (ตัณหา)
- (๔) โตได้มาบ่ทัน เล่นจิ้นนำคุ่มมือๆ (อุปกิเลส)

[คติธรรมให้เจริญอนุสติไว้จาก หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต]

ในทำนองเดียวกัน “หลวงปู่ทา จารุขัมโม” ก็ได้ให้โอวาทเตือนสติไว้เช่นกัน อันเป็นทางแก้ไข ดังนี้

- (๑) รู้อยู่ที่ใจ (๒) ดูอยู่ที่ใจ (๓) เห็นอยู่ที่ใจ
- (๔) ฟังอยู่ที่ใจ (๕) กำหนดอยู่ที่ใจ
- (๖) ให้เห็นความแจ้ง (๗) ความสว่าง (๘) ความสงบ ขึ้นในใจ

[คติธรรมให้เจริญอนุสติไว้จาก หลวงปู่ทา จารุขัมโม]

อันดับต่อไป ให้ท่านทั้งหลายผู้ปฏิบัติธรรม พิจารณาให้หน้าอย่างเต็มที่ [หน้าใจอย่างจ้ง] เจริญอนุปัสสนากรรมฐาน “ปัญญาเห็นธรรม” [อภิญญา] มนสิการอยู่ที่ “หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต” และ “ปัญญาตรัสรู้” [สัมโพธิ] มนสิการอยู่ที่ “หลวงปู่ทา จารุขัมโม” ให้เจริญกุศลกรรมใน “โยนิโสมนสิการ” อันเป็นบาทวิถีวิปัสสนา ด้วย (๑) “อนุโลมปฏิจาสุมุบาท” ไปตามลำดับ และคิดพิจารณาย้อนกลับ ด้วย (๒) “ปฏิโลมปฏิจาสุมุบาท” ให้พิจารณาทั้งไปแล้ว ต้องกลับมาด้วย กำหนดลมหายใจเป็นวัตถุอารมณ์ในกรรมฐาน มีกรรมใน “กายนุปัสสนากรรมฐาน” เป็นเกณฑ์ข้อปฏิบัติ เมื่อแผ้วแจ่มใสด้วยนิมิตแล้ว ตามด้วยการเจริญ “เวทนานุปัสสนากรรมฐาน-จิตตานุปัสสนากรรมฐาน-ธัมมานุปัสสนากรรมฐาน” ตามลำดับ ด้วยรวมกับ “สติปัฏฐาน ๔” นั่นเอง เรียกว่า “กายนุปัสสนาสติปัฏฐานกรรมฐาน-เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานกรรมฐาน-จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานกรรมฐาน-ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานกรรมฐาน” กระจ่างการใช้คำศัพท์บัญญัติทางพระพุทธศาสนา อาจทำให้ฟันเฟืองได้ [ฟังชาน] ให้ลำดับขั้นตอนให้ชัดเจนที่ละขั้น อย่างเป็นระบบแบบแผนที่ถูกต้องตามหลัก “ปฏิบัติศีลธรรม” [ไตรสิกขา คือ “ศีล-สมาธิ-ปัญญา”] ที่เรียกว่า “ธัมมานุสัมมปฏิบัติ-ธัมมานุสัมมปฏิบัติ” หมายถึง (๑) ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (๒) ปฏิบัติธรรมถูกหลัก ให้ธรรมย่อยคล้อยแก่ธรรมใหญ่ สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของธรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน (๓) ดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม ให้คิดทบทวนทุกอย่างในการปฏิบัติธรรม อย่างถูกต้องและเป็นเชื่อมด้วย คิดหลายๆ รอบ คิดด้วยมีสติสัมปชัญญะอย่างแน่นแท้ ไม่ประมาททะเลย แล้วจะเห็น “ปรากฏการณ์แห่งธรรมทั้งปวง” อย่าไปรออำนาจวิเศษใดๆ จะเกิดบันดาลให้จากเทพเทวดาทั้งหลายเลย ให้เกิดสัญญาว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” ขอให้เห็นด้วยปัญญาธรรมในหลักปัจจัยการว่า: “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา” นี้แหละ คือ ทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทา อย่างแท้จริง ไม่ผิดทางอย่างแน่นอน ท่านทั้งหลายผู้จะรู้เห็นธรรมในไม่ช้านี้ ถึงตรงนี้ ผู้อ่านคงจะหน้าแล้วนะ! อ่านมากๆ *ไม่บาป* กินมาก ๑ นอนมาก ๑ *บาป!*

ในอีกนัยหนึ่ง การปฏิบัติธรรม [นั่งสมาธิ] นั้น โดยเฉพาะในคำว่า “ทัตสนะ-ญาณทัตสนะ” อันเกิดจากพลังอำนาจแห่งสมาธิ [เอกัคคตา] ซึ่งหมายถึง “อำนาจแห่งการพยากรณ์ –A Power of Prediction” [ทิพพจักขุ-ตาทิพย์: อยากเห็นอะไรก็เห็นได้จริง ถ้าประกอบด้วยปัญญาคามรู้ในปัจจัยการ เรียกว่า “ทิพพจักขุญาณ” หรือ “จุตูปปาตญาณ = ชัมมัญญัติญาณ คือ ความรู้องค์แห่งปัจจัยทั้ง ๑๒ ประการในปัจจัยการ”] สำหรับการศึกษาทางโลกนั้น “วัตถุประสงค์หลัก” ก็อยากให้ผู้เรียนมีปัญญาในการพยากรณ์เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่จะอุบัติขึ้นในอนาคตกาลหรือย้อนกับในอดีตกาล ภาษาชาวบ้าน เรียกว่า “มีความคิด-มีสมอง-มีหมอง = ‘วิชา’ คือ ความรู้แจ้ง” [Omniscience: การรอบรู้ทุกอย่าง-สัพพัญญู หรือ Cognoscente: ผู้เชี่ยวชาญหรือมีความรู้มากเป็นพิเศษ] ไม่ใช่ “ลึนคิด = ‘อวิชา’ คือ ความรู้ไม่จริง” [Nesciences: การขาดความรู้-การเมินเฉย-อวิชา หรือ Sciolism: ความรู้ผิวเผิน-ความรู้ตื้นๆ-การปลอมเป็นผู้เชี่ยวชาญ] ส่วนในทางธรรมนั้น เป็นการเปรียบเทียบความแตกต่างกันทางปัญญา ที่เกิดขึ้นระหว่าง “วิชา-Supernormal Knowledge” คือ ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ ได้แก่ วิชา ๓-วิชา ๘-อภิญญา ๖ [ความรู้คมชัด-ความรู้ยิ่งยวด] กับ “อวิชา-Ignorance” [อัญญาณ: ความไม่รู้] คือ ความไม่รู้แจ้ง ได้แก่ อวิชา ๔-อวิชา ๘ ฉะนั้น ในการ

ปฏิบัติธรรมนั่งสมาธินั้น จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของ “ปัญญา” [Wisdom] โดยตรง มิฉะนั้น ก็ไร้ค่าเสียเวลาที่จะ
ดำเนินการเช่นนั้นต่อไป นอนพักผ่อนกายาศึกว่า แต่การปฏิบัติธรรมให้ ท่านทั้งหลาย จงปรารถนาประกอบ
ความดี เพื่อชำระจิตใจให้ปราศจากนิวรณ์ [ชาคริยานุโยค = ปรารถนาความดีในการปฏิบัติธรรม] คือ “การนั่ง
สมาธิ” [จิตตภาวนา: Emotional Development หรือ “สมถภาวนา: Tranquility Development] นั่นเอง
ฉะนั้น คำว่า “ปัญญา: Wisdom” จึงหมายถึง “สัมปชัญญะ: Full Comprehension” ดังนี้

“สัมปชัญญะ ๔” หมายถึง ความรู้ตัว-ความรู้ตัวทั่วพร้อม-ความรู้ชัด-ความรู้ทั่วชัด-ความตระหนัก
ได้แก่ (๑) “**สาดอกสัมปชัญญะ**” คือ รู้ชัดว่ามีประโยชน์ (๒) “**สัพพายสัมปชัญญะ**” คือ รู้ชัดว่าใน
ความเหมาะสมแก่กฏ (๓) “**โคจรสัมปชัญญะ**” คือ รู้ชัดว่าเป็นโคจร (๔) “**อสมโหมสัมปชัญญะ**” คือ
รู้ชัดว่าไม่หลง โดยมีไวพจน์ตรงกับคำเหล่านี้ต่อไปนี้ [ปัญญามีประโยชน์ ถ้าใช้เป็น]

(๑) **ปัญญา:** กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย
ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด
ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่อง
ทำลายกิเลส ปัญญาเป็นเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนประดัก

(๒) **ปัญญา:** ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศีลตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความ
สว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว
ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฎฐิ

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมมีสามารถถึง “สัมปชัญญะ ๔” ที่สรรคด้วยคำไวพจน์ทั้งหมดอันเป็นกำลังแห่งปัญญา
รอบรู้แล้ว “พลังอำนาจแห่งการพยากรณ์” [A Power of Tracing: Following the course of with one’s mind]
ย่อมเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน ฉะนั้น “ความสามารถในการทำนาย” [Traceability] จึงเป็นประเด็นในการข้าม
ข้อจำกัดด้านเวลาแห่งกาลทั้ง ๓ เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมสามารถพัฒนาจิตภาวนากรรมจนบรรลุได้มานในขั้นที่ ๔
ที่เรียกว่า “**จตุตถฌาน**” [อุเบกขา-เอกัคคตา] ซึ่งเป็นภาวะจิตที่ปราศจากนิวรณ์ [กามฉันทะ-พยาบาท-ถิ่น
มิทธะ-อุทธัจจกุกกุจจะ-วิจิกิจฉา-อวิชชา-อโรติ-อกุศลธรรมทั้งปวง] เป็นจิตที่สะอาดบริสุทธิ์ในขั้นหนึ่ง [ยัง
เหลือกิเลสอาสวะทั้งหลายอย่างละเอียด ที่ต้องกำจัดด้วยญาณในวิปัสสนา คือ มรรค ๔-ผล ๔-นิพพาน ๑ คือ
โลกุตตรธรรม ๘ กับ โภธิปักขิยธรรม ๓๗: สติปัญญา ๔-สัมมปชาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรีย์ ๕-พละ ๕-
โพชฌงค์ ๗-มรรคมองค์ ๘] ที่สามารถกลับเข้าสู่สภาพจิตดั้งเดิม ที่เรียกว่า “**จิตประภัสสร**” ฉะนั้น เพื่อให้
ประโยชน์อันเป็นเบื้องกลางแห่งการปฏิบัติ ที่จะก้าวสู่ “**ปรมัตตประโยชน์แห่งนิพพาน**” จริงๆ [ทิฎฐัมมิกัต
ตะ-ประโยชน์ขั้นต้น คือ คุณชาติแห่งอริสัจตสิกขา สัมปรายิกัตตะ-ประโยชน์เบื้องต้น คือ คุณชาติแห่งอริ
จิตตสิกขา และ **ปรมัตตะ-ประโยชน์สูงสุด** คือ อริปัญญาสิกขา จนถึง “**นิพพาน**”] นั้น จึงต้องพิจารณาถึง
“**จตุตถฌานมี ๑๓ ประเภท**” ดังรายละเอียดเพิ่มเติมต่อไปนี้

“จตุตถฌานมี ๑๑ ประเภท” คือ อิทธิฤทธิ์แห่งจตุตถฌานที่ทำให้เกิดคุณวิเศษต่างๆ ๕ ประการ (พระอภิธรรมปิฎก วิกังคิ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 432-435 FILE 78) ได้แก่

(๑) **หมวดอนุปปพนิโรธ** คือ ธรรมเครื่องอยู่ที่ประณีตตอกันขึ้นไปโดยลำดับในสมาธิ

(๑) **“บาทแห่งฌานทั้งปวง”** คือ “**รูปรูปฌาน ๔-อรูปรูปฌาน ๔**” และ “**นิโรธสมาบัติ**” [สัจจญาณเวทยินนิโรธ]

(๒) **หมวดอภิญญา** [อภิญญา ๕] คือ ความรู้ยิ่งยวด

(๒) **“อิทธิวิธิ-อิทธิวิธญาณ”** คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

(๓) **“ทิพโสต-ทิพโสตญาณ”** คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์

(๔) **“เจโตปริยญาณ”** คือ ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้

(๕) **“ปุพเพนิวาสานุสสติ-ปุพเพนิวาสญาณ”** คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้

(๖) **“ทิพจักขุ-ทิพจักขุญาณ”** คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์

(๓) **หมวดญาณ** [ญาณ ๒] คือ ปรีชาหยั่งรู้-ปัญญายังรู้

(๗) **“ยถากัมมุปคตญาณ-อติตังสญาณ”** คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีตและสาวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้

(๘) **“อนาคตังสญาณ”** คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคตและหยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้

(๔) **หมวดอรูปรูปฌาน** [ข้อ ๗ ในกรรณฐาน ๔๐] คือ อรูปรูปฌาน ๔ ที่เป็นบาทฐานในการเข้านิโรธสมาบัติ

(๙) **“อากาศธานัญญาตณณาน”** คือ มนสิการว่า “**อากาศหาที่สุดมิได้**”

(๑๐) **“วิญญาณัญญาตณณาน”** คือ มนสิการว่า “**วิญญาณหาที่สุดมิได้**”

(๑๑) **“อากิญจัญญาตณณาน”** คือ มนสิการว่า “**ภาวะไม่มีอะไรเลย**”

(๑๒) **“เนวสัจญานาสัจญญาตณณาน”** คือ มนสิการว่า “**ภาวะมีสัจญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัจญาก็ไม่ใช่**”

(๕) **หมวดโลกุตตระ** คือ ภาวะเหนือโลกียธรรม ที่จิตปราศจากกิเลสและทุกข์แล้ว

(๑๓) **“โลกุตตรจตุตถฌาน”** คือ จิตน้อมถึง “**เจโตวิมุตติ**” [สุญญตสมาธิ-อนิมิตตสมาธิ-อัปปณิหิตสมาธิ]

ดังนั้น “จตุตถฌาน” ที่เกี่ยวข้องกับ “**พลังอำนาจแห่งการพยากรณ์**” [ฤทธิ์ปาฏิหาริย์] ได้แก่ (๑) หมวดอภิญญา ทั้ง ๕ ประการ กับ (๒) หมวดฌาน ทั้ง ๒ ประการ อย่างลึ้มว่า ในการบรรลุได้ฌานที่ ๔ นี้ ต้องให้ได้ด้วยตนเอง เพราะไม่มีระบบการวัดผลและประเมินผลตามแบบโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย ที่ฝ่ายทางโลกใช้เป็นเกณฑ์การกำหนดความสำเร็จทางการศึกษา ในทางธรรมนั้น ต้องทำเอง และรู้เห็นผลนั่นเอง นั่นคือขั้นตอนการศึกษาธรรมหรือพระศาสนาทั้งระบบ ที่เรียกว่า “**อนุปปพสิกขา**” คือ ทำการศึกษาตามลำดับขึ้นไป ได้แก่ (๑) ศึกษาวิจยธรรม-**ปริยัติธรรม** หรือ “**อริสัสสิกขา**” ได้แก่ **สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ** (๒) ลงมือปฏิบัติ-**ปฏิบัติศีลธรรม** หรือ “**อริจิตตสิกขา**” ได้แก่ **สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ** (๓) รู้แจ้งเห็นจริงเอง-**ปฏิเวธศีลธรรม** หรือ “**อริปัญญาสสิกขา**” ได้แก่ **สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ** ตามลำดับ เพราะฉะนั้น ขั้นตอนการศึกษาที่ ๒ คือ ปฏิบัติศีลธรรม หรือ อริจิตตสิกขา ที่ทำให้บรรลุได้ฌานสมาบัติถึง “**จตุตถฌาน**” ก็ต้องพยายามหมั่นเพียรให้ได้ตามที่ตั้งใจของใครของมัน อย่าเผลอ

มัวเอาเองเด็ดขาด เพื่อให้เห็น “การแกะรอยสืบค้น” [Investigation Tracing] ในปรากฏการณ์แห่งธรรมทั้งปวง นั้น จะเกี่ยวข้องกับ “ความจริง-ปรมาตถัจจะ” [Absolute Truths] ไม่ใช่ “สมมติัจจะ” [Conventional Truths] ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ [อัทธา ๓: อดีตอัทธา-อนาคตอัทธา-ปัจจุบันนัทธา] ซึ่งเป็น “กระบวนการตีความจากบริบท” [Decontextualization] เช่น คำหรือข้อความติดพ่วงขยายความ [Appositive] หรือ “การถอดความหมายเชิงสัญลักษณ์” [Semiotic Interpretation] โดยพิจารณาจากสภาแวดล้อมที่เกิดขึ้นในบริบทใกล้เคียงกัน [Contingency: *สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ*] นั้น กับการพยากรณ์ [Prediction] ไม่ใช่การคาดเดา [Anticipation] โดยนั่งเทียนคิดเอาเองแบบสังเขป [Randomization] เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา จึงไม่มีพิธีเชิงไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรง ถึงแม้จะมีข้อสมมติฐานเชื่อว่า “*การเช่นไหว้ประกอบพิธีบูชา ยัญ การบูชา การบวงสรวง*” นั่นคือ “*การถวายให้แก่ทักษิไณยบุคคลตามนัยพระพุทธศาสนาให้ผลตามเป็นจริง*” ก็ตาม ซึ่งตรงข้ามกับ “*การบูชา*” [ยัญญุชชะนะ] หมายถึง พิธีเช่น สรวงเทพเจ้าของพราหมณ์ การเช่นสรวงเทพเจ้าด้วยวิธีฆ่าคนหรือสัตว์เป็นเครื่องบูชา เพื่อให้ตนพ้นเคราะห์ร้าย เป็นต้น พระพุทธศาสนาปฏิเสธผลของยัญ ๒ อย่าง นี้ (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวค เล่ม ๗ ภาค ๒ - หน้าที่ 62 FILE 69) ได้แก่ (๑) “*ยัญที่บูชาแล้ว ไม่มีผลนี้เป็นยัญเล็กน้อย*” [นตฺถิ ทินฺนํ] ซึ่งเป็นการปฏิเสธผลของทาน ถือเป็น “*อุจเจททิกฺกฺขิ*” นั่นคือ “*นตฺถิ ทินฺนํ ทานที่ให้แล้วไม่มีผล* และ (๒) “*การเช่นสรวงเป็นมหายัญ*” [หุคฺ] ซึ่งเป็นการสร้างเดือคร้อนใหญ่ ความเชื่อในเรื่อง “*การบูชา*” เป็นเรื่อง ความเห็นคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงว่าเป็น “*ทุกขนิโรธ*” คือ หนทางแห่งการดับทุกข์ ดังนี้

“บุคคลจึงมีความสำคัญในทุกขนิโรธ [ความดับทุกข์] ในคติพิเศษแม้มิใช่ความดับทุกข์ และมีความสำคัญในพิธีกรรมทั้งหลายมีการบูชา และบำเพ็ญตบะเพื่อให้เป็นเทวดาเป็นต้นแม้มิใช่ทางแห่งความดับทุกข์ว่าเป็นทางดับทุกข์ เมื่อปรารถนาทุกขนิโรธ [ความดับทุกข์] ก็ย่อมปรารถนาลงขารแม้ ๓ อย่าง [บุญญาภิสังขาร-อบุญญาภิสังขาร-อาเนญชาภิสังขาร] โดยมุ่งหน้าพิธีกรรมมีการบูชา และทำตบะเพื่อความเป็นเทวดา เป็นต้น” (พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 473-474 FILE 77)

ดังองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ คำว่า “*ทักษิณา-ทักษิณา*” [ทางคติพุทธ] หมายถึง “*ทานที่ถวายเพื่อผลอันดีงาม ของทำบุญ สิ่งที่ดีให้ ปัจจัยสี่ที่เมื่อถวายจะเป็นเหตุให้ประโยชน์สุขเจริญเพิ่มพูน ของถวายที่ช่วยให้สัตว์ทั้งหลายเจริญด้วยสมบัติดังปรารถนา หรือ สิ่งที่ให้โดยเชื่อกรรมและผลแห่งกรรม [หรือโดยเชื่อปรโลก]*” มาแทน คำว่า “*ยัญ*” หรือ “*ทักษิณา-ทักษิณา*” เดิมเป็นคำที่ใช้ในศาสนาพราหมณ์ หมายถึง “*สิ่งของที่มอบให้แก่พราหมณ์ เป็นค่าตอบแทนในการประกอบพิธีบูชา*” เพื่อให้พราหมณ์ที่หันมานับถือพระพุทธศาสนา ไม่ทิ้งคติความเชื่อเกี่ยวกับเทพเทวดา มาเป็นการบูชาถวายเครื่องไทยธรรมปัจจัย ๔ ให้แก่ พระภิกษุสงฆ์ หรือ ให้แก่ทักษิไณยบุคคล ซึ่ง (๑) *ในความหมายอย่างสูง* ได้แก่ พระอริยสงฆ์ และ (๒) *ในความหมายที่กว้างออกไป* ได้แก่ ทานผู้มีศีล ผู้ทรงคุณทรงธรรม แม้เป็นคฤหัสถ์ เช่น บิดามารดา ตลอดจน (๓) *ในความหมายอย่างกว้างที่สุด* สิ่งของที่ให้เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล แม้แต่ให้แก่สัตว์ดิรัจฉาน ก็ถือเป็น “*ทักษิณา*” เช่นกัน

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค

เล่มที่ ๗ ภาคที่ ๒

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

มหาวรรค ทิฏฐิกถา

ว่าด้วย ทิฏฐิ

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๒ - หน้าที่ 18 FILE 69)

[๓๓๓] “มิจฉาทิฏฐิ” มีความถ้อยผิดด้วยอาการ ๑๐ เป็นไฉน

- (๑) “ทิฏฐิ” คือ ความลบล้างด้วยความถ้อยผิดแห่งมิจฉาทิฏฐิอันกล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “**ทานที่ให้แล้วไม่มีผล**” ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุเป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุ นี้เป็นมิจฉาทิฏฐิมิวัตถุผิดที่ ๑ มิจฉาทิฏฐิเป็นทิฏฐิวิบัติ

บุคคลผู้ประกอบด้วยทิฏฐิวิบัตินั้น เป็นผู้มิติฏฐิวิบัติ บุคคลผู้มีทิฏฐิวิบัติ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ **ข้อนั้นเพราะเหตุไร** เพราะบุคคลนั้นมีทิฏฐิตามก ทิฏฐิใด รากะใด รากะไม่ใช่ ทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่รากะ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง รากะเป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและรากะ นี้ท่านกล่าวว่า ทิฏฐิรากะ บุคคลผู้ประกอบด้วยทิฏฐินั้นและรากะนั้น เป็นผู้ยินดีในทิฏฐิรากะ ทานที่ให้ใน บุคคลผู้ยินดีในทิฏฐิรากะ เป็นทานไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ข้อนั้นเพราะเหตุไรเพราะ บุคคลนั้นมีทิฏฐิตามก **อัสสาททิฏฐิ** [ความเห็นด้วยความพอใจ] เป็นมิจฉาทิฏฐิ **บุรุษบุคคลผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ** มีคติเป็น ๒ คือ (๑) นรก หรือ (๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ฉะนั้น ความลบล้างด้วยสักกายทิฏฐิ สักกายทิฏฐิและสัสตพตปรามาต เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทิฏฐิ กาม รากสังโยชน์ ปฏิมสังโยชน์ มานสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ ภวรากสังโยชน์ อิสสาสังโยชน์ มัจฉริยสังโยชน์ อนุสัยสังโยชน์ อวิชาสังโยชน์ เหล่านี้เป็นสังโยชน์แต่ไม่ใช่ทิฏฐิ [“ทิฏฐิ” คือ ทิฏฐิคตะ ทิฏฐิรชฎ ทิฏฐิกันดาร ทิฏฐิเป็นเสี้ยนหนาม ทิฏฐิวิบัติ ทิฏฐิเป็นสังโยชน์ ทิฏฐิเป็น ลูกศร ทิฏฐิเป็นความคับแคบ ทิฏฐิเป็นเครื่องกังวล ทิฏฐิเป็นเครื่องผูกพัน ทิฏฐิเป็นแหวน ทิฏฐิ เป็นอนุสัย ทิฏฐิเป็นเหตุให้เดือดร้อน ทิฏฐิเป็นเหตุให้เร่าร้อน ทิฏฐิเป็นเครื่องร้อยรัด ทิฏฐิเป็น เครื่องยึดมั่น ทิฏฐิเป็นเหตุให้ถ้อยผิด ทิฏฐิเป็นเหตุให้ลบล้าง]

- (๒) “ทิฏฐิ” คือ ความลบล้างด้วยความถ้อยผิดแห่งมิจฉาทิฏฐิอันกล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “**ขัญที่บูชาแล้วไม่มีผล**” ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุเป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุ นี้เป็นมิจฉาทิฏฐิมิวัตถุผิดที่ ๒ มิจฉาทิฏฐิเป็นทิฏฐิวิบัติ

บุคคลผู้ประกอบด้วยทวิภูมิตินั้น เป็นผู้ที่มีทวิภูมิตินั้น บุคคลผู้มีทวิภูมิตินั้น ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ **ข้อนี้เพราะเหตุไร** เพราะบุคคลนั้นมีทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้น รากะใด รากะใด รากะไม่ใช่ ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้นไม่ใช่รากะ ทวิภูมิตินั้นเป็นอย่างหนึ่ง รากะเป็นอย่างหนึ่ง ทวิภูมิตินั้นและรากะ นี้ท่านกล่าวว่า ทวิภูมิตินั้น รากะ บุคคลผู้ประกอบด้วยทวิภูมิตินั้นและรากะนั้น เป็นผู้ยินดีในทวิภูมิตินั้น ทานที่ให้ใน บุคคลผู้ยินดีในทวิภูมิตินั้น เป็นทานไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก **ข้อนี้เพราะเหตุไร** เพราะ บุคคลนั้นมีทวิภูมิตินั้น **อัสสาททวิภูมิตินั้น** [ความเห็นด้วยความพอใจ] เป็นมิจฉาทิภูมิตินั้น **บุรุษบุคคลผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิภูมิตินั้น** มีคติเป็น ๒ คือ (๑) นรก หรือ (๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ฉะนั้น ความ ลุบลคำด้วยสักกายทวิภูมิตินั้น สักกายทวิภูมิตินั้นและสัพพัตตปรมาตส เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทวิภูมิตินั้น กาม รากะสังโยชน์ ปญฺจสังโยชน์ มานสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ ภวรากะสังโยชน์ อีสสาสังโยชน์ มัจฉริยสังโยชน์ อนุสัยสังโยชน์ อวิชาสังโยชน์ เหล่านี้เป็นสังโยชน์แต่มีไม่ใช่ทวิภูมิตินั้น [“ทวิภูมิตินั้น” คือ ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้นเป็นเสี้ยนหนาม ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้นเป็นสังโยชน์ ทวิภูมิตินั้น ลุกศร ทวิภูมิตินั้นเป็นความคับแคบ ทวิภูมิตินั้นเป็นเครื่องกังวล ทวิภูมิตินั้นเป็นเครื่องผูกพัน ทวิภูมิตินั้นเป็นเหว ทวิภูมิตินั้น เป็นอนุสัย ทวิภูมิตินั้นเป็นเหตุให้เดือดร้อน ทวิภูมิตินั้นเป็นเหตุให้เร่าร้อน ทวิภูมิตินั้นเป็นเครื่องร้อยรัด ทวิภูมิตินั้น เป็นเครื่องยึดมั่น ทวิภูมิตินั้นเป็นเหตุให้ถือผิด ทวิภูมิตินั้นเป็นเหตุให้ลุบลคำ]

- (๓) “**ทวิภูมิตินั้น**” คือ ความลุบลคำด้วยความถือผิดแห่งมิจฉาทิภูมิตินั้นอันกล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “**การเช่น สรรวมไม่มีผล**” ทวิภูมิตินั้นไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้นเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุเป็นอย่างหนึ่ง ทวิภูมิตินั้นและ วัตถุ นี้เป็นมิจฉาทิภูมิตินั้นมีวัตถุผิดที่ ๓ มิจฉาทิภูมิตินั้นเป็นทวิภูมิตินั้น

บุคคลผู้ประกอบด้วยทวิภูมิตินั้น เป็นผู้ที่มีทวิภูมิตินั้น บุคคลผู้มีทวิภูมิตินั้น ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ **ข้อนี้เพราะเหตุไร** เพราะบุคคลนั้นมีทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้น รากะใด รากะใด รากะไม่ใช่ ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้นไม่ใช่รากะ ทวิภูมิตินั้นเป็นอย่างหนึ่ง รากะเป็นอย่างหนึ่ง ทวิภูมิตินั้นและรากะ นี้ท่านกล่าวว่า ทวิภูมิตินั้น รากะ บุคคลผู้ประกอบด้วยทวิภูมิตินั้นและรากะนั้น เป็นผู้ยินดีในทวิภูมิตินั้น ทานที่ให้ใน บุคคลผู้ยินดีในทวิภูมิตินั้น เป็นทานไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก **ข้อนี้เพราะเหตุไร** เพราะ บุคคลนั้นมีทวิภูมิตินั้น **อัสสาททวิภูมิตินั้น** [ความเห็นด้วยความพอใจ] เป็นมิจฉาทิภูมิตินั้น **บุรุษบุคคลผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิภูมิตินั้น** มีคติเป็น ๒ คือ (๑) นรก หรือ (๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ฉะนั้น ความ ลุบลคำด้วยสักกายทวิภูมิตินั้น สักกายทวิภูมิตินั้นและสัพพัตตปรมาตส เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทวิภูมิตินั้น กาม รากะสังโยชน์ ปญฺจสังโยชน์ มานสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ ภวรากะสังโยชน์ อีสสาสังโยชน์ มัจฉริยสังโยชน์ อนุสัยสังโยชน์ อวิชาสังโยชน์ เหล่านี้เป็นสังโยชน์แต่มีไม่ใช่ทวิภูมิตินั้น [“ทวิภูมิตินั้น” คือ ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้นเป็นเสี้ยนหนาม ทวิภูมิตินั้น ทวิภูมิตินั้นเป็นสังโยชน์ ทวิภูมิตินั้น ลุกศร ทวิภูมิตินั้นเป็นความคับแคบ ทวิภูมิตินั้นเป็นเครื่องกังวล ทวิภูมิตินั้นเป็นเครื่องผูกพัน ทวิภูมิตินั้นเป็นเหว ทวิภูมิตินั้น เป็นอนุสัย ทวิภูมิตินั้นเป็นเหตุให้เดือดร้อน ทวิภูมิตินั้นเป็นเหตุให้เร่าร้อน ทวิภูมิตินั้นเป็นเครื่องร้อยรัด ทวิภูมิตินั้น เป็นเครื่องยึดมั่น ทวิภูมิตินั้นเป็นเหตุให้ถือผิด ทวิภูมิตินั้นเป็นเหตุให้ลุบลคำ]

(๔) “**ทัญญู**” คือ ความลบลบลคำด้วยความถือผิดแห่งมัจฉาทัญญูอันกล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “**ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วไม่มี**” ทัญญูไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทัญญู ทัญญูเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุเป็นอย่างหนึ่ง ทัญญูและวัตถุ นี้เป็นมัจฉาทัญญูมีวัตถุผิดที่ ๔ มัจฉาทัญญูเป็นทัญญูวิบัติ

บุคคลผู้ประกอบด้วยทัญญูวิบัตินั้น เป็นผู้มิตัญญูวิบัติ บุคคลผู้มิตัญญูวิบัติ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ **ข้อนั้นเพราะเหตุไร** เพราะบุคคลนั้นมีทัญญูลามก ทัญญูใด รากะใด รากะไม่ใช่ทัญญู ทัญญูไม่ใช่รากะ ทัญญูเป็นอย่างหนึ่ง รากะเป็นอย่างหนึ่ง ทัญญูและรากะ นี้ท่านกล่าวว่า ทัญญูรากะ **บุคคลผู้ประกอบด้วยทัญญูนั้นและรากะนั้น** เป็นผู้ยินดีในทัญญูรากะ ทานที่ให้ในบุคคลผู้ยินดีในทัญญูรากะ เป็นทานไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก **ข้อนั้นเพราะเหตุไร** เพราะบุคคลนั้นมีทัญญูลามก **อัสสาททัญญู** [ความเห็นด้วยความพอใจ] เป็นมัจฉาทัญญู **บุรุษบุคคลผู้ประกอบด้วยมัจฉาทัญญู** มีคติเป็น ๒ คือ (๑) นรก หรือ (๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ฉะนั้น ความลบลบลคำด้วยสักกายทัญญู สักกายทัญญูและสัพพัตตปรมาส **เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทัญญู** กาม รากสังโยชน์ ปฏิมสังโยชน์ มานสังโยชน์ วิจิจฉาสังโยชน์ ภวารากสังโยชน์ อิสสาสังโยชน์ มัจฉริยสังโยชน์ อนุสัยสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์ **เหล่านี้เป็นสังโยชน์แต่ไม่ใช่ทัญญู** [“**ทัญญู**” คือ ทัญญูคตะ ทัญญูรกชฎ ทัญญูกันตาร ทัญญูเป็นเสี้ยนหนาม ทัญญูวิบัติ ทัญญูเป็นสังโยชน์ ทัญญูเป็นลูกศร ทัญญูเป็นความคับแค้น ทัญญูเป็นเครื่องกังวล ทัญญูเป็นเครื่องผูกพัน ทัญญูเป็นเหว ทัญญูเป็นอนุสัย ทัญญูเป็นเหตุให้เดือดร้อน ทัญญูเป็นเหตุให้เร่าร้อน ทัญญูเป็นเครื่องรื้อยรัด ทัญญูเป็นเครื่องยึดมั่น ทัญญูเป็นเหตุให้ถือผิด ทัญญูเป็นเหตุให้ลบลบลคำ]

(๕) “**ทัญญู**” คือ ความลบลบลคำด้วยความถือผิดแห่งมัจฉาทัญญูอันกล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “**โลกนี้ไม่มี**” ทัญญูไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทัญญู ทัญญูเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุเป็นอย่างหนึ่ง ทัญญูและวัตถุ นี้เป็นมัจฉาทัญญูมีวัตถุผิดที่ ๕ มัจฉาทัญญูเป็นทัญญูวิบัติ

บุคคลผู้ประกอบด้วยทัญญูวิบัตินั้น เป็นผู้มิตัญญูวิบัติ บุคคลผู้มิตัญญูวิบัติ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ **ข้อนั้นเพราะเหตุไร** เพราะบุคคลนั้นมีทัญญูลามก ทัญญูใด รากะใด รากะไม่ใช่ทัญญู ทัญญูไม่ใช่รากะ ทัญญูเป็นอย่างหนึ่ง รากะเป็นอย่างหนึ่ง ทัญญูและรากะ นี้ท่านกล่าวว่า ทัญญูรากะ **บุคคลผู้ประกอบด้วยทัญญูนั้นและรากะนั้น** เป็นผู้ยินดีในทัญญูรากะ ทานที่ให้ในบุคคลผู้ยินดีในทัญญูรากะ เป็นทานไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก **ข้อนั้นเพราะเหตุไร** เพราะบุคคลนั้นมีทัญญูลามก **อัสสาททัญญู** [ความเห็นด้วยความพอใจ] เป็นมัจฉาทัญญู **บุรุษบุคคลผู้ประกอบด้วยมัจฉาทัญญู** มีคติเป็น ๒ คือ (๑) นรก หรือ (๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ฉะนั้น ความลบลบลคำด้วยสักกายทัญญู สักกายทัญญูและสัพพัตตปรมาส **เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทัญญู** กาม รากสังโยชน์ ปฏิมสังโยชน์ มานสังโยชน์ วิจิจฉาสังโยชน์ ภวารากสังโยชน์ อิสสาสังโยชน์

มัจฉริยะสังโยชน์ อนุสัยสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์ เหล่านี้เป็นสังโยชน์แต่มีใช้ทวิภูฏี [“ทวิภูฏี” คือ ทวิภูฏีคตะ ทวิภูฏีรทชฎ ทวิภูฏีกันดาร์ ทวิภูฏีเป็นเสี้ยนหนาม ทวิภูฏีวิบัติ ทวิภูฏีเป็นสังโยชน์ ทวิภูฏีเป็น ลูกศร ทวิภูฏีเป็นความคับแคบ ทวิภูฏีเป็นเครื่องกังวล ทวิภูฏีเป็นเครื่องผูกพัน ทวิภูฏีเป็นแหวน ทวิภูฏี เป็นอนุสัย ทวิภูฏีเป็นเหตุให้เดือดร้อน ทวิภูฏีเป็นเหตุให้เร่าร้อน ทวิภูฏีเป็นเครื่องรื้อยรัด ทวิภูฏีเป็น เครื่องยึดมั่น ทวิภูฏีเป็นเหตุให้ถือผิด ทวิภูฏีเป็นเหตุให้ลุ่มคลำ]

(๖) “ทวิภูฏี” คือ ความลุ่มคลำด้วยความถือผิดแห่งมิจฉาทวิภูฏีอันกล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “โลกหน้าไม่มี” ทวิภูฏีไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทวิภูฏี ทวิภูฏีเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุเป็นอย่างหนึ่ง ทวิภูฏีและวัตถุ นี้เป็น มิจฉาทวิภูฏีมีวัตถุผิดที่ ๖ มิจฉาทวิภูฏีเป็นทวิภูฏีวิบัติ

บุคคลผู้ประกอบด้วยทวิภูฏีวิบัตินั้น เป็นผู้มิตวิภูฏีวิบัติ บุคคลผู้มิตวิภูฏีวิบัติ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ **ข้อนี้เพราะเหตุไร** เพราะบุคคลนั้นมีทวิภูฏีลามก ทวิภูฏีใด รากะใด รากะไม่ใช่ ทวิภูฏี ทวิภูฏีไม่ใช่รากะ ทวิภูฏีเป็นอย่างหนึ่ง รากะเป็นอย่างหนึ่ง ทวิภูฏีและรากะ นี้ท่านกล่าวว่า ทวิภูฏีรากะ บุคคลผู้ประกอบด้วยทวิภูฏีนั้นและรากะนั้น เป็นผู้ยินดีในทวิภูฏีรากะ ทานที่ให้ใน บุคคลผู้ยินดีในทวิภูฏีรากะ เป็นทานไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ข้อนี้เพราะเหตุไรเพราะ บุคคลนั้นมีทวิภูฏีลามก **อัสสาททวิภูฏี** [ความเห็นด้วยความพอใจ] เป็นมิจฉาทวิภูฏี **บุรุษบุคคลผู้ ประกอบด้วยมิจฉาทวิภูฏี** มีคติเป็น ๒ คือ (๑) นรท หรือ (๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ฉะนั้น ความ ลุ่มคลำด้วยสักกายทวิภูฏี สักกายทวิภูฏีและสัพพตปรามาต เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทวิภูฏี กาม รากะสังโยชน์ ปฏิมสังโยชน์ มานสังโยชน์ วิจิจฉาสังโยชน์ ภวารากะสังโยชน์ อิศสาสังโยชน์ มัจฉริยะสังโยชน์ อนุสัยสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์ เหล่านี้เป็นสังโยชน์แต่มีใช้ทวิภูฏี [“ทวิภูฏี” คือ ทวิภูฏีคตะ ทวิภูฏีรทชฎ ทวิภูฏีกันดาร์ ทวิภูฏีเป็นเสี้ยนหนาม ทวิภูฏีวิบัติ ทวิภูฏีเป็นสังโยชน์ ทวิภูฏีเป็น ลูกศร ทวิภูฏีเป็นความคับแคบ ทวิภูฏีเป็นเครื่องกังวล ทวิภูฏีเป็นเครื่องผูกพัน ทวิภูฏีเป็นแหวน ทวิภูฏี เป็นอนุสัย ทวิภูฏีเป็นเหตุให้เดือดร้อน ทวิภูฏีเป็นเหตุให้เร่าร้อน ทวิภูฏีเป็นเครื่องรื้อยรัด ทวิภูฏีเป็น เครื่องยึดมั่น ทวิภูฏีเป็นเหตุให้ถือผิด ทวิภูฏีเป็นเหตุให้ลุ่มคลำ]

(๗) “ทวิภูฏี” คือ ความลุ่มคลำด้วยความถือผิดแห่งมิจฉาทวิภูฏีอันกล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “มารดาไม่มี” ทวิภูฏีไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทวิภูฏี ทวิภูฏีเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุเป็นอย่างหนึ่ง ทวิภูฏีและวัตถุ นี้เป็น มิจฉาทวิภูฏีมีวัตถุผิดที่ ๗ มิจฉาทวิภูฏีเป็นทวิภูฏีวิบัติ

บุคคลผู้ประกอบด้วยทวิภูฏีวิบัตินั้น เป็นผู้มิตวิภูฏีวิบัติ บุคคลผู้มิตวิภูฏีวิบัติ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ **ข้อนี้เพราะเหตุไร** เพราะบุคคลนั้นมีทวิภูฏีลามก ทวิภูฏีใด รากะใด รากะไม่ใช่ ทวิภูฏี ทวิภูฏีไม่ใช่รากะ ทวิภูฏีเป็นอย่างหนึ่ง รากะเป็นอย่างหนึ่ง ทวิภูฏีและรากะ นี้ท่านกล่าวว่า ทวิภูฏีรากะ บุคคลผู้ประกอบด้วยทวิภูฏีนั้นและรากะนั้น เป็นผู้ยินดีในทวิภูฏีรากะ ทานที่ให้ใน

บุคคลผู้ยินดีในทิวลิปราคา เป็นทาน ไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ซ้อนั้นเพราะเหตุไรเพราะ
บุคคลนั้นมีทิวลิปมาก **อัสสาททิวลิป** [ความเห็นด้วยความพอใจ] เป็นมิจฉาทิวลิป **บุรุษบุคคลผู้**
ประกอบด้วยมิจฉาทิวลิป มีคติเป็น ๒ คือ (๑) นรท หรือ (๒) **กัมเนิดัตตัตถิรจจน** ฉะนั้น ความ
ลูปคลำด้วยสักกายทิวลิป สักกายทิวลิปและสิลพัทพรามาส เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทิวลิป กาม
ราคสังโยชน์ ปฏิมสังโยชน์ มานสังโยชน์ วิจิจฉาสังโยชน์ ภวราคสังโยชน์ อิศาสังโยชน์
มัจฉริยสังโยชน์ อนุสัยสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์ เหล่านี้เป็นสังโยชน์แต่ไม่ใช่ทิวลิป [“ทิวลิป” คือ
ทิวลิปคตะ ทิวลิปกรชฎ ทิวลิปกันดาร ทิวลิปเป็นเสี้ยนหนาม ทิวลิปวิบัติ ทิวลิปเป็นสังโยชน์ ทิวลิปเป็น
ลูกศร ทิวลิปเป็นความคับแคบ ทิวลิปเป็นเครื่องกังวล ทิวลิปเป็นเครื่องผูกพัน ทิวลิปเป็นเหว ทิวลิป
เป็นอนุสัย ทิวลิปเป็นเหตุให้เดือดร้อน ทิวลิปเป็นเหตุให้เร่าร้อน ทิวลิปเป็นเครื่องรื้อรัด ทิวลิปเป็น
เครื่องยึดมั่น ทิวลิปเป็นเหตุให้ถือผิด ทิวลิปเป็นเหตุให้ลูปคลำ]

(๘) “ทิวลิป” คือ ความลูปคลำด้วยความถือผิดแห่งมิจฉาทิวลิปอันกล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า **“บิดาไม่มี”**
ทิวลิปไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทิวลิป ทิวลิปเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุเป็นอย่างหนึ่ง ทิวลิปและวัตถุ นี้เป็น
มิจฉาทิวลิปมีวัตถุผิดที่ ๘ มิจฉาทิวลิปเป็นทิวลิปวิบัติ

บุคคลผู้ประกอบด้วยทิวลิปวิบัตินั้น เป็นผู้มิติวลิปวิบัติ บุคคลผู้มิติวลิปวิบัติ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ
ไม่ควรนั่งใกล้ ซ้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทิวลิปมาก ทิวลิปใด ราคาใด ราคาไม่ใช่
ทิวลิป ทิวลิปไม่ใช่ราคา ทิวลิปเป็นอย่างหนึ่ง ราคาเป็นอย่างหนึ่ง ทิวลิปและราคา นี้ท่านกล่าวว่า
ทิวลิปราคา บุคคลผู้ประกอบด้วยทิวลิปนั้นและราคานั้น เป็นผู้ยินดีในทิวลิปราคา ทานที่ให้ใน
บุคคลผู้ยินดีในทิวลิปราคา เป็นทาน ไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ซ้อนั้นเพราะเหตุไรเพราะ
บุคคลนั้นมีทิวลิปมาก **อัสสาททิวลิป** [ความเห็นด้วยความพอใจ] เป็นมิจฉาทิวลิป **บุรุษบุคคลผู้**
ประกอบด้วยมิจฉาทิวลิป มีคติเป็น ๒ คือ (๑) นรท หรือ (๒) **กัมเนิดัตตัตถิรจจน** ฉะนั้น ความ
ลูปคลำด้วยสักกายทิวลิป สักกายทิวลิปและสิลพัทพรามาส เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทิวลิป กาม
ราคสังโยชน์ ปฏิมสังโยชน์ มานสังโยชน์ วิจิจฉาสังโยชน์ ภวราคสังโยชน์ อิศาสังโยชน์
มัจฉริยสังโยชน์ อนุสัยสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์ เหล่านี้เป็นสังโยชน์แต่ไม่ใช่ทิวลิป [“ทิวลิป” คือ
ทิวลิปคตะ ทิวลิปกรชฎ ทิวลิปกันดาร ทิวลิปเป็นเสี้ยนหนาม ทิวลิปวิบัติ ทิวลิปเป็นสังโยชน์ ทิวลิปเป็น
ลูกศร ทิวลิปเป็นความคับแคบ ทิวลิปเป็นเครื่องกังวล ทิวลิปเป็นเครื่องผูกพัน ทิวลิปเป็นเหว ทิวลิป
เป็นอนุสัย ทิวลิปเป็นเหตุให้เดือดร้อน ทิวลิปเป็นเหตุให้เร่าร้อน ทิวลิปเป็นเครื่องรื้อรัด ทิวลิปเป็น
เครื่องยึดมั่น ทิวลิปเป็นเหตุให้ถือผิด ทิวลิปเป็นเหตุให้ลูปคลำ]

(๕) “**ทัญญู**” คือ ความลบล้างด้วยความถือผิดแห่งมัจฉาทัญญูอันกล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “**สัตว์ผู้ผุดเกิดขึ้นก็ไม่มี**” ทัญญูไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทัญญู ทัญญูเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุเป็นอย่างหนึ่ง ทัญญูและวัตถุ นี้เป็นมัจฉาทัญญูมีวัตถุผิดที่ ๕ มัจฉาทัญญูเป็นทัญญูวิบัติ

บุคคลผู้ประกอบด้วยทัญญูวิบัตินั้น เป็นผู้มิตัญญูวิบัติ บุคคลผู้มิตัญญูวิบัติ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ **ข้อนั้น**เพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทัญญูลามก ทัญญูใด รากะใด รากะไม่ใช่ทัญญู ทัญญูไม่ใช่รากะ ทัญญูเป็นอย่างหนึ่ง รากะเป็นอย่างหนึ่ง ทัญญูและรากะ นี้ท่านกล่าวว่า ทัญญูรากะ บุคคลผู้ประกอบด้วยทัญญูนั้นและรากะนั้น เป็นผู้ยินดีในทัญญูรากะ ทานที่ให้ในบุคคลผู้ยินดีในทัญญูรากะ เป็นทานไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก **ข้อนั้น**เพราะเหตุไรเพราะบุคคลนั้นมีทัญญูลามก **อัสสาททัญญู** [ความเห็นด้วยความพอใจ] เป็นมัจฉาทัญญู **บุรุษบุคคลผู้ประกอบด้วยมัจฉาทัญญู** มีคติเป็น ๒ คือ (๑) นรก หรือ (๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ฉะนั้น ความลบล้างด้วยสักกายทัญญู สักกายทัญญูและสัพพตปราคาส เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทัญญู กาม รากสังโยชน์ ปฏิมสังโยชน์ มานสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ ภวรากสังโยชน์ อิสสาสังโยชน์ มัจฉริยสังโยชน์ อนุสัยสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์ เหล่านี้เป็นสังโยชน์แต่ไม่ใช่ทัญญู [“**ทัญญู**” คือ ทัญญูกตะ ทัญญูรกชฎ ทัญญูกันตาร ทัญญูเป็นเสี้ยนหนาม ทัญญูวิบัติ ทัญญูเป็นสังโยชน์ ทัญญูเป็นลูกศร ทัญญูเป็นความคับแค้น ทัญญูเป็นเครื่องกังวล ทัญญูเป็นเครื่องผูกพัน ทัญญูเป็นเหว ทัญญูเป็นอนุสัย ทัญญูเป็นเหตุให้เดือดร้อน ทัญญูเป็นเหตุให้เราร้อน ทัญญูเป็นเครื่องร้อยรัด ทัญญูเป็นเครื่องยึดมั่น ทัญญูเป็นเหตุให้ถือผิด ทัญญูเป็นเหตุให้ลบล้าง]

(๑๐) “**ทัญญู**” คือ ความลบล้างด้วยความถือผิดแห่งมัจฉาทัญญูอันกล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “**สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ตั้งสอนประชุมชนให้รู้ตาม ไม่มีในโลก**” ทัญญูไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทัญญู ทัญญูเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุเป็นอย่างหนึ่ง ทัญญูและวัตถุ นี้เป็นมัจฉาทัญญูมีวัตถุผิดที่ ๑๐ มัจฉาทัญญูเป็นทัญญูวิบัติ

บุคคลผู้ประกอบด้วยทัญญูวิบัตินั้น เป็นผู้มิตัญญูวิบัติ บุคคลผู้มิตัญญูวิบัติ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ **ข้อนั้น**เพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทัญญูลามก ทัญญูใด รากะใด รากะไม่ใช่ทัญญู ทัญญูไม่ใช่รากะ ทัญญูเป็นอย่างหนึ่ง รากะเป็นอย่างหนึ่ง ทัญญูและรากะ นี้ท่านกล่าวว่า ทัญญูรากะ บุคคลผู้ประกอบด้วยทัญญูนั้นและรากะนั้น เป็นผู้ยินดีในทัญญูรากะ ทานที่ให้ในบุคคลผู้ยินดีในทัญญูรากะ เป็นทานไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก **ข้อนั้น**เพราะเหตุไรเพราะบุคคลนั้นมีทัญญูลามก **อัสสาททัญญู** [ความเห็นด้วยความพอใจ] เป็นมัจฉาทัญญู **บุรุษบุคคลผู้ประกอบด้วยมัจฉาทัญญู** มีคติเป็น ๒ คือ (๑) นรก หรือ (๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ฉะนั้น ความลบล้างด้วยสักกายทัญญู สักกายทัญญูและสัพพตปราคาส เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทัญญู กาม รากสังโยชน์ ปฏิมสังโยชน์ มานสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ ภวรากสังโยชน์ อิสสาสังโยชน์

ดังนั้น ตามที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นนั้น เป็นเรื่อง “ทิฐิ” คือ ความเห็นผิดที่คลาดเคลื่อน โดยวิปริตแท้ [ตามนัย แห่ง “ทิฐิ = ความเห็นคลาดเคลื่อนจากความจริง” คือ ทิฐิคตะ-การเห็นไปหยั่งลงภายในทิฐิทั้งหลาย ทิฐิริกชัญ ทิฐิกันตาร ทิฐิเป็นเสี้ยนหนาม ทิฐิวินิตี ทิฐิเป็นสัง โยชน์ ทิฐิเป็นลูกศร ทิฐิเป็นความคับ แคน ทิฐิเป็นเครื่องกังวล ทิฐิเป็นเครื่องผูกพัน ทิฐิเป็นเหว ทิฐิเป็นอนุสัย ทิฐิเป็นเหตุให้เดือดร้อน ทิฐิเป็นเหตุให้เร่าร้อน ทิฐิเป็นเครื่องร้อยรัด ทิฐิเป็นเครื่องยึดมั่น ทิฐิเป็นเหตุให้ถ้อผิด ทิฐิเป็นเหตุให้ ลูบคลำ] แต่อย่างไรก็ตาม โดยนัยนี้แล้ว ก็เป็นปฏิปักษ์ต่อ “มัชฌิมาปฏิปทา” และเป็นเหตุให้เกิดปฏิปทา ในทางที่ผิดด้วยศิลปพรต ที่ถือปฏิบัติในแต่ละนิกาย “ลัทธินอกพระพุทธศาสนา ๓” [ลัทธิกกรรมเก่า-ลัทธิพระ เป็นเจ้า-ลัทธิสืบโชน] ในทำนองเดียวกันนั้น การบำเพ็ญตบะของพราหมณ์เจ้าพิธีนั้น ถือเป็น “อรรถกถา ญโยค” (ข้อ ๒ ในที่สุด ๒ อย่าง) หมายถึง การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง การบีบคั้นทรมาน ตนให้เดือดร้อน เช่น การบำเพ็ญทุกรกิริยา เป็นต้น ซึ่งไม่ใช่ทางสายกลางแห่งปัญญาใน “มัชฌิมาปฏิปทา” ที่พระตถาคตทรงเลือกข้อดีของการบำเพ็ญมานสมาบัติ มาต่อยอดให้เกิดประโยชน์เชิงปัญญา ที่สร้างสรรค์ และคัดแปลงประยุกต์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการเข้าถึง “กระแสแห่งพระนิพพาน” ที่เรียกว่า “ภาวนา ๒” ได้แก่ (๑) “สมถภาวนา-สมถกรรมฐาน” [Tranquility Development] หมายถึง การฝึกอบรมจิตให้เกิด ความสงบ การฝึกสมาธิ และ (๒) “วิปัสสนาภาวนา-วิปัสสนากัมมัฏฐาน” [Insight Development] หมายถึง การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง การเจริญปัญญา เพราะฉะนั้น ให้หวนกลับมาพิจารณาถึง “อุทธีปาฏิหาริย์” ของการบรรลุได้มานที่ ๔ ที่ทำให้เกิด “อภิญญา ๕” กับ “ญาณ ๒” อันจะเป็นปทัฏฐานที่ เป็นประโยชน์ยิ่งในการเจริญปัญญาในวิปัสสนาภูมิ ทำให้เกิด “ปัญญาญาณ” ต่างๆ อีกมากมาย [โลกุตตรธรรม ๘: มรรค ๔-ผล ๔-นิพพาน ๑] ที่จะช่วยเกื้อกูลในการตรัสรู้ถึง “สัมมาสัมโพธิญาณ” [Enlightenment] จึงปฏิเวธรู้แจ้งแทงตลอดในบรรดาธรรมทั้งหลายทั้งปวง จนบรรลุได้ถึง “พระนิพพาน” [Nirvana] ได้ ให้พิจารณาถึงคุณชาติความดีในการบรรลุถึงผลสมาบัติแห่งจตุตถฌาน อีกครั้งหนึ่ง ที่ปฏิสัง ยุตด้วย “อภิญญา ๕” กับ “ญาณ ๒” ซึ่งเป็นจริงตาม “อนุสาสินีปาฏิหาริย์” (ข้อ ๓ ในปาฏิหาริย์ ๓) คือ คำ สอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้

(๑) หมวดอภิญญา [อภิญญา ๕] คือ ความรู้ยิ่งยวด

(๑) “อิทธิวิธิ-อิทธิวิธญาณ” คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

(๒) “ทิพโสต-ทิพโสตญาณ” คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์

(๓) “เจโตปริยญาณ” คือ ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้

(๔) “ปุพเพนิวาสานุสสติ-ปุพเพนิวาสญาณ” คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้

(๕) “ทิพจักขุ-ทิพจักขุญาณ” คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์

(๒) หมวดญาณ [ญาณ ๒] คือ ปรีชาหยั่งรู้-ปัญญาหยั่งรู้

(๖) “ยถากัมมุปคตญาณ-อดีตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต สวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้

(๗) “อนาคตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต หยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้

ฉะนั้น “ปรากฏการณ์แห่งธรรมทั้งปวง” ที่ผลานิสงส์จากความดีในจุดตกถลานั้น ปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบ ย่อมเกิดขึ้นกับบรรดาผู้เจริญสมณะ ได้แก่ “ฌายีบุคคล” [โดยนัยดั้งเดิม ได้แก่ ฤๅษี ดาบส ชฎิล เดียรถีย์เจ้าลัทธินิ-ปาริพาชก] รวมทั้งเป็นแนวทางดำเนินยิ่ง “**ธัมมานุวัตรมปฏิบัติ**” ในพระพุทธศาสนา สำหรับ “**โยคาวจรจิตตาสพ**” [พระอรหันตเสขะบุคคล ผู้ปฏิบัติ “**จรณะ ๑๕-เสขปฏิบัติ**”] โดยนัยรวมนั้น ก็คือ “**พุทธบริษัท**” ทั้ง ๔ ได้แก่ “**ภิกษุ-ภิกษุณี-อุบาสก-อุบาสิกา**” บุคคลทั้งหลายเหล่านี้ ต้องไม่เว้นไป หรือมีชีวิตอยู่โดยปราศจากข้อประพฤติปฏิบัติ นี้ โดยพระธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่ได้เป็นอย่างดี เพราะไม่ได้สมาธิย่อมไม่เกิดวิปัสสนา แม้ผู้ได้วิปัสสนาล้วนๆ ไม่ได้ฌานสมาบัติมาก่อน [**สุกขวิปัสสก** (ข้อ ๑ ในอรหัตต์ ๒): ผู้เห็นแจ้งอย่างแท้จริง คือ ท่านผู้มีได้ฌานสำเร็จอรหัตต์ด้วยเจริญแต่วิปัสสนาล้วนๆ] ก็ยังต้องอาศัยสมาธิ ที่เรียกว่า “**อุปจกรสมาธิ**” [สมาธิในชั้นจนเจียนก่อน “**อัปปนาสมาธิ**” คือ สมาธิอย่างแน่วแน่สนิท = “**จตุตถฌาน**” ประกอบด้วย “**อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งสมาธิ**”] แต่อย่าลืมประเด็นสำคัญในแนวคิด “**มัชฌิมาปฏิบัติ**” [The Middle Path] ที่มีขั้นตอน ๓ ประการ [อริยมรรคมีองค์ ๘] ได้แก่ (๑) นำด้วยปัญญาใน “**อริปัญญาลักขา**” ได้แก่ “**สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ**” (๒) ดำเนินด้วยปัญญาใน “**อริศีลลักขา**” ได้แก่ “**สัมมาวาจา-สัมมากรรม-สัมมาอาชีวะ**” (๓) นำไปสู่ปัญญาใน “**อริจิตตลักขา**” ได้แก่ “**สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ**” ซึ่งจะเป็นบาทฐานในวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทำให้เกิด “**โลกียสัมมาทิฏฐิ-โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ**” ธรรมทั้งหมดนี้อยู่ในภาวะที่ประเสริฐ โดยจะนำไปสู่ภาวะอันถูกต้องโดยชอบ ที่เรียกว่า “**สัมมัตตะ ๑๐**” [อเสขธรรม] ได้แก่ (๑) **สัมมาทิฏฐิ** (๒) **สัมมาสังกัปปะ** (๓) **สัมมาวายามะ** (๔) **สัมมาสติ** (๕) **สัมมาสมาธิ** (๖) **สัมมาวาจา** (๗) **สัมมากรรม** (๘) **สัมมาอาชีวะ** (๙) **สัมมาปัญญา** [สามัญผล ๔-ปัจจเวกขณญาณ] และ (๑๐) **สัมมาวิมุตติ** [อรหัตตผลวิมุตติ] ซึ่งธรรมส่วนนี้ ทั้งหมดเป็นคุณบทแห่งอริยบุคคลผู้เป็นพระอรหัตต์แล้ว คือ เมื่อเกิด “**อัญญมคคังควิภาวนญาณ**” [ญาณคือทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘] แล้ว บุคคลนั้นย่อมมีสามารถบรรลุได้ “**อริยมรรค ๘**” อันเป็นปทัฏฐานให้เข้าถึง “**อริยผล ๔**” [สามัญผล] กับ “**ปัจจเวกขณญาณ**” [ประกอบด้วย “**ญาณทัสสนะอันมีปรีวัฏฐ์ ๓ รอบ**” หรือ “**ปัจจเวกขณญาณมี ๑๕ ประการ**” ประกอบด้วย “**กิจในอริยัจจ ๔: ปริญา-ปหานะ-สังนิกริยา-ภาวนา**” กับ “**ญาณ ๓: สัจญาณ-หยั่งรู้ตัจจะ ๑ กิจญาณ-หยั่งรู้กิจ ๑ กตญาณ-หยั่งรู้การอันทำแล้ว ๑**” เรียกว่า “**ปรีวัฏฐ์ ๓ แห่งญาณทัสสนะ**”] ที่เรียกว่า “**สัมมาญาณ**” จึงจะไต่บรรลุ “**อรหัตตผลวิมุตติสุข**” [สุขเกิดแต่ความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะและปวงทุกข์ หลังจากตรัสรู้สัมโพธิญาณแล้ว] ที่เรียกว่า “**สัมมาวิมุตติ**” อย่างไรก็ตาม เพื่อไม่เกิด “**ภาวะสติพื้นเพื่อน สบสน ฟุ้งซ่าน**” เพราะธรรมกระหน่ำมากไป จึงต้องตรวจสอบ ทบทวน ปรับปรุง แก้ไข อีกรอบ นั่นคือ ให้ทบทวนเรื่อง “**ปัจจเวกขณญาณ**” [ปัจจเวกขณญาณทั้ง ๑๕ ประเภท] ดังนี้

“ปัจเจกเวกขณญาณ” [ปัจเจกเวกขณญาณทั้ง ๑๕ ประเภท = Self-Falsification] หมายถึง *ญาณหยั่งรู้ด้วย* การพิจารณาทบทวน เพื่อปรับปรุงแก้ไขแนวทางปฏิบัติให้บรรลุสัมโพธิญาณ อย่างถูกต้องและยอดเยี่ยม [Righteously and Excellently] คือ (๑) *สำรวจรู้มรรค* (๒) *สำรวจรู้ผล* (๓) *กิเลสที่ละแล้ว* (๔) *กิเลสที่เหลืออยู่* และ (๕) *นิพพาน* [ให้เปรียบเทียบกับ นิโรธ ๕] เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณา กิเลสที่ยังเหลืออยู่ ซึ่งเมื่อรวมแล้วจะเกิด “*ญาณทัสสนะ ๑๕ ประเภท*” หรือ “*ปัจเจกเวกขณวิถี ๑๕ ประการ*” โดยใช้ปัญญาหยั่งรู้และญาณทัสสนะทบทวนใน “*มรรควิถี ๔-อริยมรรค ๔-มรรค ๔-มรรคญาณ ๔*” กับ “*สามัญผล ๔-ผล ๔-ผลญาณ ๔*” เป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบ ได้แก่

ปัจเจกเวกขณวิถี	มัลลวิถี	จำนวน
ปัจเจกเวกขณวิถีที่เกิดภายหลัง	โศคาปัตติมัลลวิถี	มี ๕ ประการ
ปัจเจกเวกขณวิถีที่เกิดภายหลัง	สกทาคามีมัลลวิถี	มี ๕ ประการ
ปัจเจกเวกขณวิถีที่เกิดภายหลัง	อนาคามีมัลลวิถี	มี ๕ ประการ
ปัจเจกเวกขณวิถีที่เกิดภายหลัง	อรหัตตมัลลวิถี	มี ๔ ประการ
รวม		๑๕ ประการ

ในอันดับต่อไป จึงเป็นขั้นตอนของนิพพาน ดังนี้

“*นิพพาน ๒*” หมายถึง *สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้* *ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์* ได้แก่

- (๑) “*สตูปาติเสตนิพพาน*” หมายถึง นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ โดยดับกิเลส ยังมีเบญจขันธ์เหลือ นั่นคือ “*กิเลสปรินิพพาน*” ซึ่งเป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังเสวยอารมณ์ที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจทางอินทรีย์ ๕ รับรู้สุขทุกข์อยู่ [ยังเหลือ “*สัตตัญญา-เวทนา*” ซึ่งยังเป็นปทัฏฐานสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้สามารถ “*เข้านิโรธสมาบัติ*” ได้] ท่านผู้บรรลุอุচ্chimธรรมนี้ เรียกว่า “*สตูปาติเสตบุคคล = พระเสขะ*”
- (๒) “*อนูปาติเสตนิพพาน*” หมายถึง นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ โดยดับกิเลส ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ นั่นคือ “*ขันธ์ปรินิพพาน*” ซึ่งเป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ระงับการเสวยอารมณ์ทั้งปวงแล้ว [การดับขันธ์แห่งชีวิต หรือ ละสังขาร และบรรลุได้ถึง *พระปรินิพพาน* ในเวลาเดียวกัน = *ชีวิตสมถีสี* อันถือเป็นมหากุศลสูงสุดโดยปรมาตย์] ท่านผู้บรรลุอุচ্chimธรรมนี้ เรียกว่า “*อนูปาติเสตบุคคล = พระอเสขะ*”

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า คำว่า “ธรรมทั้งปวง” ได้แก่ “ขั้นที่ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อกุศลธรรม-กุศลธรรม-อภัยกตธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรูปาจรธรรม-โลกุตตรธรรม” ที่จะมีใครรู้เห็นเข้าใจ ถูกต้องตามเป็นจริง คือ รู้อย่างเท่าทัน ด้วยการปฏิเสศ “อกุศลธรรม” [อปุญญาภิสังขาร = บาป] โดยพื้นฐานแห่งการปฏิบัติธรรม มุ่งเน้น “กุศลธรรม-อภัยกตธรรม” [ปุญญาภิสังขาร-อานัญญาภิสังขาร = บุญ-ฉาน] ที่เรียกว่า “อนุพุทธศึกษา” คือ ลำดับการศึกษาปฏิบัติธรรมเป็นขั้นๆ ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมต้องเข้าใจอย่างแจ่มชัด ดังนี้

- (๑) เริ่มแต่ “ศีล-อธิศีล” [กามาวจรธรรม] นั่นคือ “อธิศีลศึกษา” ได้แก่ “สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ”
- (๒) ไปสู่ “สมาธิ-อธิจิตต์” [รูปาวจรธรรม-อรูปาจรธรรม] นั่นคือ “อธิจิตศึกษา” ได้แก่ “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ”
- (๓) ไปสู่ขั้นสูงขึ้นไป “ปัญญา-อธิปัญญา” นั่นคือ “อธิปัญญาศึกษา” ได้แก่ “สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ” แล้วก้าวไปสู่ขั้นภูมิธรรมสูงสุดโดยปรมาตต์ คือ “โลกียสัมมาทิฐิ” กับ “โลกุตตรสัมมาทิฐิ” [โลกุตตรธรรม]

ให้เปรียบเทียบลักษณะบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ดังนี้

คนบ้า	คนโง่	ปุถุชน	ปราชญ์	ผู้ปฏิบัติธรรม	พระอริยสงฆ์
ไม่รู้เลย	รู้น้อย	รู้ปานกลาง	รู้มาก-ฉลาด	ศีล-สมาธิ-ปัญญา	ศีล-สมาธิ-ปัญญา
หยุดโลก	ไม่รับรู้	ไม่รู้เห็น	รู้ไม่เห็น	รู้เห็นแล้ว	รู้แจ้งเห็นจริง
อวิชชา	อวิชชา	อวิชชา	อวิชชา	โยนิโสมนสิการ	โยนิโสมนสิการ
เสียดสี	ขาดสติ	หลงมกมาย	หลงไหล	สติสัมปชัญญะ	สติสัมปชัญญะ [คมชัดแก่กล้า]
อัญญาณ	อัญญาณ	อัญญาณ	อัญญาณ	ญาณ-ปัญญา	จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง
เฉย-ไม่รู้	เฉย-ไม่รู้	เฉย-ไม่รู้	เฉย-ไม่รู้	เริ่มอุเบกขา	อุเบกขาเพราะรู้แจ้งเห็นจริง
วิญญะ	วิญญะ	วิญญะ	วิญญะ	วิญญะ	วิวิญญะ-โลกุตตรภูมิ-นิพพาน
อกุศล-กุศล-กามาวจร [สังสารทุกข์แห่งภวจักร]				กุศล-อภัยกต-กามาวจร-รูปาวจร-อรูปาจร-โลกุตตระ	
ญาณวิปยุตต์				ญาณสัมปยุตต์	
อัสสุตวาปุถุชน				ภัพบุคคล	อริยสาวกแห่งพระตถาคต

ภัพบุคคล = ผู้ควรบรรลุมรรคพิเศษได้ ตรงข้ามกับ อภัพบุคคล

อัสสุตวาปุถุชน = ผู้ไร้การศึกษาพระธรรม ตรงข้ามกับ อริยบุคคล

ดังนั้น บุคคลผู้รู้แจ้งเห็นจริงขั้นสูงสุดโดยปรมาตม์ คือ “พระอริยสงฆ์–พระอรหันตปัจฉิมสาว” ตามขั้นบันไดแห่งความสำเร็จบรรลุมรรคตรัสรู้ “สัมโพธิญาณ” นั้น ไซ้ว่าผู้ปฏิบัติธรรมทุกท่านจะไม่มีโอกาสจะประสบกับบุญบารมีอันสูงสุดนี้ได้ เพียงแต่ว่า ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาทุกคน ตั้งใจทำจริงหรือไม่ และไม่ออกนอกกลุ่มนอกทางแห่ง “มัชฌิมาปฏิปทา” ซึ่งอาศัย “อนัตตานุปัตสนา” เพื่อถอน “อัตตาทิณิเวส” ก็จะหลุดพ้นจากวิญญูะทั้งหลาย ที่เรียกว่า “สูญญตวิโมกข์” หรือ “นิสสรณนิโรธ” (ข้อ ๕ ในนิโรธ ๕) หมายถึง ดับด้วยสลัดออกได้ หรือดับด้วยปลดปล่อยไป คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้วดำรงอยู่ในภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้นยังยืนตลอดไป ภาวะเช่นนั้น ชื่อว่า “นิสสรณนิโรธ” [นิสสรณวิมุตติ] ได้แก่ “อมตธาตุ” นั่นคือ “นิพพาน” อีกนัยหนึ่ง คือ การเข้าสู่ภาวะ “(๑) มีแล้วไม่ให้มี (๒) อยู่ให้เฉยๆ (๓) เพราะรอบรู้ (๔) มันไม่มีอะไร” โดยมีลำดับมุมมองในภาพองค์รวม เกี่ยวกับธรรมทั้งปวง ด้วยธรรม ๔ ประการ ดังนี้

(๑) “มีแล้วไม่ให้มี” หมายถึง ปฏิบัติธรรมจนบรรลุดถึง “ดวงตาเห็นธรรม–ธรรมจักขุ” [ปัญญาเห็นธรรม] ด้วยปัญญาที่เห็นตามเป็นจริงว่า: “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา” ซึ่งเป็นปัญญาพื้นฐานที่ต้องเห็นธรรมตามที่เป็นจริง เป็นไปตามธรรมดา คือ “กฎธรรมชาติ–Natural Law” ที่ปฏิเสธหลักความจริงนี้ไม่ได้ ปัญหานี้เกิดจากการฟังมากรู้มาก “พาหุสัจจะ” ที่เรียกว่า “สุตมยปัญญา” [ปรโตโฆสะ] แล้วเกิด “จินตามยปัญญา” [โยนิโสมนสิการ] ที่สืบเนื่องหรือวิวัฒน์ในตนเอง ที่เป็นปัจจัยสำคัญอันเป็นเหตุให้เกิด “สัมมาทิฐิ” ในที่สุด ไม่ใช่ “มิฉฉาทิฐิ” ที่จะทำให้หลงทางในทางอกุศลกรรม

(๒) “อยู่ให้เฉยๆ” หมายถึง ปฏิบัติธรรมในฝ่ายสมถสมาธิ จนบรรลุได้จตุตถฌาน [อุเบกขา–เอกกคตา] และสามารถพัฒนาจิตให้เกิด “ปัญญาในสมาธิ” [ญาณทัสสนะ] คือ มีสติสัมปชัญญะที่แก่กล้า จนเห็นธรรมทั้งหลายด้วยญาณ ที่เกิดขึ้นในขณะเดียวกันระหว่าง “สมถะ–สมาธิ” [ฌาน–ปัญญาในสมาธิ] กับ “วิปัสสนา–ปัญญา” [ญาณ–ปัญญาในวิปัสสนา] โดยจำแนกอารมณ์ใน “อุเบกขาจตุตถฌานจิต” ออกเป็น ๑๐ ประการ ดังนี้

(๑) “ฉัพพัคคูปেকขา” คือ อุเบกขาในองค์ ๖–อารมณ์ ๖ [อินทริย์ ๖]

(๒) “พรหมวิหารูปেকขา” คือ อุเบกขาในพรหมวิหาร ๔

(๓) “โพชฌังคูปেকขา” คือ อุเบกขาในโพชฌงค์ ๗

(๔) “วิริยูปেকขา” คือ อุเบกขาในวิริยะ–สัมมัปปธาน ๔

(๕) “สังขารูปেকขา” คือ อุเบกขาในสังขาร ๓

(๖) “เวทณูปেকขา” คือ อุเบกขาในเวทนา ๓

(๗) “วิปัสสนูปেকขา” คือ อุเบกขาในวิปัสสนา–วิปัสสนาญาณ ๘

(๘) “คตฺตรมัชฌัตตูปেকขา” คือ อุเบกขาในความเป็นกลางในธรรมนั้นๆ–เจตสิก ๕๒

(๙) “ฌานูปেকขา” คือ อุเบกขาในฌาน ๔

(๑๐) “ปาริสุทธูปেকขา” คือ อุเบกขาในความบริสุทธิ์–วิสุทฺธิ ๗

(๓) **“เพราะรอบรู้”** หมายถึง ปฏิบัติธรรมจนได้ฤทธิจากจตุตถฌานมี ๗ ปัญญา ที่จะเป็นบาทฐานสำคัญยิ่งในภูมิแห่งวิปัสณาภิรมณ์มี ๗ นั้นคือ **“อภิญญา ๕”** ได้แก่

(๑) **“อิทธิวิธิ-อิทธิวิธญาณ”** คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

(๒) **“ทิพโสต-ทิพโสตญาณ”** คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์

(๓) **“เจโตปริยญาณ”** คือ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้

(๔) **“บุพเพนิวาสานุสสติ-บุพเพนิวาสญาณ”** คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้

(๕) **“ทิพจักขุ-ทิพจักขุญาณ”** คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์

กับ **“ญาณ ๒”** [รู้เหตุและผลที่เกิดในอดีตอภินิหารกับอนาคตอภินิหาร ที่ทำให้เห็นเหตุและผลในปัจจุบันนัตถา] ได้แก่

(๖) **“ยถากัมมุปคตญาณ-อดีตังสญาณ”** คือ ญาณยังรู้ส่วนอดีต และสวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้

(๗) **“อนาคตังสญาณ”** คือ ญาณยังรู้ส่วนอนาคต และยังผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้

(๔) **“มันไม่มีอะไร”** หมายถึง ปฏิบัติธรรมด้วย การพิจารณาสภาวะธรรม อยู่เรื่อยๆ หรือ การมสติการกรรมฐาน อยู่เป็นกิจวัตรสืบเนื่องเป็นนิตย์ ที่เรียกว่า **“อนุปัตสนา ๗”** ได้แก่

(๑) **“อนิจจานุปัตสนา”** ย่อมได้ **“ชวนปัญญา”** [ปัญญาเร็ว]

(๒) **“ทุกขานุปัตสนา”** ย่อมได้ **“นิพเพธิกปัญญา”** [ปัญญาทำลายกิเลส]

(๓) **“อนัตตานุปัตสนา”** ย่อมได้ **“มหาปัญญา”** [ปัญญาใหญ่]

(๔) **“นิพพิทานุปัตสนา”** ย่อมได้ **“ติกขปัญญา”** [ปัญญาคมกล้า]

(๕) **“วิราคานุปัตสนา”** ย่อมได้ **“วิบูลปัญญา”** [ปัญญากว้างขวาง]

(๖) **“นิโรธานุปัตสนา”** ย่อมได้ **“คัมภีร์ปัญญา”** [ปัญญาลึกซึ้ง]

(๗) **“ปฏินิสัคคานุปัตสนา”** ย่อมได้ **“อัสสามันตปัญญา”** [ปัญญาไม่ใกล้]

แล้วทำให้เกิดปัญญาตามมามาก ๓ ปัญญา ได้แก่ (๘) **“ปฏิสัมภิทา ๔”** คือ ปัญญาแตกฉาน

(๙) **“บุญปัญญา”** คือ ปัญญาแน่นหนา (๑๐) **“หาสปัญญา”** คือ ปัญญาเร่งรัด นอกจากนี้ ยัง

รวมถึงการเจริญญาณในวิปัสสนา ที่เรียกว่า **“ญาณ ๑๖-โสหสญาณ”** [วิปัสสนาญาณ ๑๐ ที่

เกี่ยวข้องกับปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์] ซึ่งเป็นสมุฏฐานทำให้เข้าใจถึง **“ธรรมนิยาม**

๓” หมายถึง ความเป็นไปอันแน่นอนแห่งธรรมดา คือ **“กฎธรรมชาติ”** ได้แก่

(๑) **“สัพเพ สุขขารา อนิจจา”** นั่นคือ สังขารคือสังขตธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง

(๒) **“สัพเพ สุขขารา ทุกขา”** นั่นคือ สังขารคือสังขตธรรมทั้งปวงเป็นทุกข์

(๓) **“สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา”** นั่นคือ ธรรมคือสังขตธรรมและอสังขตธรรม หรือสังขาร

และวิสังขารทั้งปวงไม่ใช่ตน

หรือ “สัญญา ๑๐” หมายถึง แนวความคิดความเข้าใจ สำหรับใช้กำหนดพิจารณาในการเจริญกรรมฐาน อันเป็นแนวคิด “การทบทวน ๕” อีกทางหนึ่ง [วุฒฐานคามินีปฏิบัติ] ได้แก่

- (๑) “อนิจจสัญญา” คือ กำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร
- (๒) “อนตสัญญา” คือ กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง
- (๓) “อสุภสัญญา” คือ กำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย
- (๔) “อาทีนวสัญญา” คือ กำหนดหมายโทษทุกข์ของกายอันมีความเจ็บไข้ต่างๆ
- (๕) “ปหานสัญญา” คือ กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิถกและบาปกรรมทั้งหลาย
- (๖) “วิราคะสัญญา” คือ กำหนดหมายวิราคะว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต
- (๗) “นิโรธสัญญา” คือ กำหนดหมายนิโรธว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต
- (๘) “สัพพโลก อนภิตสัญญา” คือ กำหนดหมายความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง
- (๙) “สัพพสงขารสู อนิภฏสัญญา” คือ กำหนดหมายความไม่น่าปรารถนาในสังขารทั้งปวง
- (๑๐) “อานาปานสติ” คือ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก [ถ้าเป็นพระเสข ยังไม่ดับขันธปรินิพพาน ต้องมีชีวิตอยู่ จึงให้พิจารณาลมหายใจในฝ่ายกายสังขาร]

ประการสุดท้ายนี้ ให้ระลึกอยู่เสมอว่า การเกิดปัญญาเห็นธรรมตามเป็นจริงนั้น แม้การแสวงหาความรู้ในทางโลก ก็มีความพยายามเน้นไปที่ “วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์” [Pure Science] นั่นก็ตาม แต่ในทางพระพุทธศาสนา นั้น เน้นเรื่อง “ความบริสุทธิ์ในไตรสิกขา” [ด้วยการเจริญวิสุทธิ ๗] ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบและเห็นด้วยพระปรีชาแห่งปัญญาญาณ ที่เกิดจากการบำเพ็ญเพียรภาวนากรรมฐาน ๒ ขั้นตอน ที่มีพื้นฐานมาจาก (๑) “สมณะ-สมถภาวนา” ตามคติของลัทธิปราหฺมณ แล้วพระองค์ต่อยอดองค์ความรู้ ด้วยการกำหนดธรรมเครื่องสนับสนุนความตรัสรู้ คือ “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” สหครตรวมกับ (๒) “วิปัสสนา-วิปัสสนาภาวนา” โดยประยุกต์ “พลังอำนาจจากจตุตถฌาน” [ฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ๑๓ ประการ โดยเฉพาะ “อภิญา ๔” กับ “ญาณ ๒” ดังที่กล่าวมาข้างต้น] เป็นปัจจัยสำคัญส่วนเกื้อกูลในการพัฒนาวิวัฒนาปัญญาญาณทั้งหลายในวิปัสสนาภูมิ ฉะนั้น ปัญญาที่เกิดขึ้นทั้งหลายนั้น คือ “การเห็นปรากฏการณ์แห่งธรรมทั้งปวง” เมื่อได้บรรลุถึงอริยมรรคเหล่านี้ได้ เกิดทั้ง “ธรรมฤทธิ์” [Spiritual Prosperity] คือ ความสำเร็จ [อิทธิ] หรือความรู้เรื่องทางธรรม [ปัญญาเห็นธรรม-ปัญญาตรัสรู้] และ “ปัญญาฤทธิ์” [Wisdom Prosperity] คือ ความสำเร็จหรือความรู้เรื่องทางปัญญา [สติสัมปชัญญะ-เขาวัวปัญญา-ไหวพริบปฏิภาณ] ที่เกิดขึ้นพร้อมกันในเวลาเดียวกัน องค์ประกอบปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการปฏิบัติธรรม คือ ความเข้าใจในธรรมชาติตามเป็นจริง ที่เรียกว่า “สัมมาทิฏฐิ” ถ้าเริ่มต้นจากสิ่งนี้ได้ ย่อมหมายถึงความล้มเหลวในการปฏิบัติธรรมในอนาคตอย่างแน่นอน ความเข้าใจในเรื่องนี้ต้องเกิดขึ้นตั้งแต่ต้น จนถึงขั้นตอนแห่งความตรัสรู้ [สัมโพธิ] ถ้ามีความคลาดเคลื่อนแห่งทิฏฐิเข้ามาครอบงำ ก็ย่อมแปลว่า “อวิชชาเข้ามาปิดบังปัญญา” [ตมฺหา-ทิฏฐิ-มานะ แห่งสังโยชน์] ฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมแห่งภาวนากรรมฐานนั้น ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะคิดแตกต่างจากคนอื่นได้ เพราะเป็นปัญญาที่ตนต้องเข้าใจตนเองเป็นหลัก ต้องรู้จักอุปนิสัยใจคอ [อริยมุติ = อหยาตย์-ความโน้มเอียง-ความเชื่อถือ-แนวความสนใจ] พื้นจิตสันดาน

ที่เป็นสภาวะธรรม [อารมณฺ์แห่งกรรมฐาน] ของตนเอง เรียกรวมๆ ว่า “จิต” หมายถึง ความประพฤติซึ่งหนักไปทางใดทางหนึ่งอันเป็นปกติประจำอยู่ในสันดาน-พื้นเพของจิต-อุปนิสัย-พื้นนิสัย ฉะนั้น การปฏิบัติจะสำเร็จง่ายหรือยากก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยดังกล่าวนี้ การคิดหาอุบายวิธีในสำเร็จผล ก็มีความแตกต่างกันไปตามแต่ลักษณะของบุคคลนั้นๆ ไม่ว่าจะแนวทางประพฤติปฏิบัติมีความต่างอย่างไรเพียงใดก็ตาม เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล [ส่วนกระพี้ไม้] แต่เรื่องที่เป็นกลางที่สุดอันเป็นลักษณะร่วม อันถือเป็นแก่นแท้พระศาสนา [พระธรรมวินัย-ศีลเลขปฏิบัติทา = ธรรมเครื่องขัดเกลากิเลสทั้งหลาย] คือ “พระสัตตอุสาสน์ ๘” [วิราคะ-วิสังโยค-อปจยะ-อัปปิจจตา-สันตภูสี-ปิเวก-วิริยารัมภะ-สุรตทา] กับ “พระสัตตอุสาสน์ ๙” [เอกัณฺฑนินพิทา-วิราคะ-นิโรธ-อุปสมะ-อภิญญา-สัมโพธิ-นิพพาน] ถ้ามีข้อประพฤติปฏิบัติใดที่แตกต่างไป ไม่มุ่งเข้าสู่ศูนย์กลางแห่งพระสัตตอุสาสน์ทั้ง ๒ ประการ นี้ ถือว่า “**ออกนอกกลุ่มนอทางพระธรรมวินัยของพระศาสนา**” ย่อมตัดสินได้ว่า “**ไม่ใช่ทางแห่งอริยมรรค**” [มัชฌิมาปฏิปทา] เป็นการปฏิบัติเจริญภาวนากรรมฐาน ที่ประกอบด้วยสภาวะที่ผิดคลาดเคลื่อนไป ที่เรียกว่า “**มิจฉิตตะ ๑๐**” ซึ่งก็เป็นทำนองว่า “หลงทางเสียเวลา หลงวิชาเสียอนาคต” ก็ให้เข้าใจว่า: “**การปฏิบัติธรรมเพื่อพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดโดยปรมาตม**” อุปมาอุปไมยว่า:

**“การเดินทางหนีจากโลกให้ไกลที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ใช่มีชีวิตที่จะครอบโลกเอาไว้
เพราะยิ่งออกไปไกลเท่าไร โลกยิ่งเล็กลงไปเรื่อยๆ จนมองไม่เห็นอะไร
จนเป็นแค่เศษผงธุลีไร้ค่า ในจักรวาลที่กว้างใหญ่เป็นอนันต์”**

ฉะนั้น อย่างนี้ก็คิดว่า: “มีชีวิตเพื่อยอมแพ้โลก” ยอมตายตาม โลกที่เป็น แต่เตรียมตัวหนีจากโลกนี้ ไปสู่โลกุตตระ โลกที่ไร้สังขารนิमितไม่ว่าจะเป็น “**อกุศลธรรม-กุศลธรรมแห่งกามาวจรภูมิ**” อย่างน้อยก็หมายถึง จิตสะอาดบริสุทธิ์ที่เป็น (๑) “**รูปพรหม-รูปาวจรภูมิ**” [ภาวะกุศลจิตใน “**ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน**”] หรือ (๒) “**อรุปรหม-อรุปราวจรภูมิ**” [ภาวะกุศลจิตใน “**आกาสาณัญญายตนะ-วิญญาณัญญายตนะ-อาภิญญัญญายตนะ-เนวสัญญาณาสัญญายตนะ**”] แต่อย่างไรก็ตาม ก็อย่าลืมหาคำสำคัญในการแสวงหาโยคเกษมธรรมตาม “**เส้นทางแห่งพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า**” ได้ทำไว้เป็นตัวอย่าง เพื่อให้พุทธบริษัททั้งหลาย ประพฤติปฏิบัติตามลำดับ ที่ได้ชื่อว่า “**อริยบุคคล ๔**” นั่นคือ (๑) **พระโสดาบัน** (๒) **พระสกทาคามี** (๓) **พระอนาคามี** (๔) **พระอรหันต์** [พระอรหันตจิตตาสพ] เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรม ผู้เป็นพุทธบริษัทอย่างแท้จริง มีสิทธิ์สำเร็จบรรลุผลได้อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ ภูมิ ดังต่อไปนี้ (๑) **รูปาวจรกุศลภูมิ** (๒) **อรุปราวจรกุศลภูมิ** และ (๓) **โลกุตตรกุศลจิต** ขอให้ตั้งจิตอธิษฐานจริงจัง คิดจริง ทำจริง หวังจริง ไม่ยอมเลิกราจริง มีสติสัมปชัญญะจริง ความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่อันันต์แห่งชีวิตในชาตินี้ ก็ย่อมอยู่ในฐานะที่เป็นไปได้ทั้งนั้น ให้มั่นใจในตนเอง ศรัทธาเลื่อมใสใน (๑) **การบำเพ็ญสังฆมวารมีของพระโพธิสัตว์** (๒) **การบรรลุธรรมเป็นประจักษ์ของพระอริยบุคคล** (๓) **ความหนักแน่นสนิทแน่วเมื่อได้ปฏิบัติก้าวหน้าไปในการเห็นความจริง** (๔) **พระธรรมวินัยของพระศาสนา** ภาวะดังกล่าวนี้ ย่อมคลบบันดาลให้จิตใจผู้ปฏิบัติธรรมเกิดศรัทธาและฉันทะแรงกล้าได้จริง.

